

LOTGEVALLEN VAN DRIE BROERS DOUWES DEKKER IN DE ANGLO-BOERENOORLOG 1899—1902

C. de Jong
Universiteit van Suid-Afrika

II

Ernest Douwes Dekker (vervolg) en Jules Douwes Dekker

Ernest in gevangenschap op Ceylon

Kort na het gevecht bij Silkaatsnek daalde een gordijn van stilzwijgen over de krijgsbedrijven van Ernest Douwes Dekker in Zuid-Afrika. Zijn broer Jules berichtte in een brief dd 1 augustus van het oorlogstoneel in Oost-Transvaal in het *Soerabaiasch Handelsblad* van 19 oktober 1900 bondig: "Mij wordt bericht dat mijn broer gevangen is in den slag bij Daspoort." Ernest zelf heeft niets over de toedracht van zijn gevangenneming gerept, wellicht niet omdat in gevangenschap raken niet strookte met de helderol, welke hij zichzelf graag toebedeelde. Blijkbaar is hij gevangen tijdens een treffen met troepen van generaal Clements in de Daspoortbergen bewesten Pretoria.

Hij heeft zijn gevangenschappen in Zuid-Afrika veel later beschreven in een opsomming van gevangenschappen, waarin hij heeft vertoefd, in zijn autobiografie *70 jaar konsekwent*.¹ Hij noemt daar Vrijheid het voornaamste Ideaal in zijn leven (beide door hem met hoofdletters geschreven) en vervolgt: "Reeds dadelijk na de geboorte van het Ideaal kwam de eerste vrijheidsroof in generaal Clements' hoofdkwartier te velde, een houten mess-gebouwtje; een plank tot matras, een zak tot peluw. Dan volgde Eerste-Fabrieken bij Pretoria: een stuk geschoten, dakloos deel van een ovenhuis in een persico-fabriekje, vies van kolenstof en kolengruis. Toen ontving de verwaarloosde Gevangenis voor Kaffers te Pretoria Setiabuddhi en vele anderen. Voeding was een stuk brood, milipap met wormen, gebrande djagung² als koffie. Een open veetruck voerde de gevangenen naar Kaapstad via Bloemfontein. Plannen tot munitie en ontsnapping liepen op niets uit. Een ganse tentenstad was voor hen dan Simonstown, aan de westvoet van Tafelberg.³ In een vliegende orkaan woei op een nacht een groot aantal der tenten landwaarts in, en deed de rest der kleine-uurtjes,⁴ in gure nattigheid doorbrengen. Per ss. 'Ranee' ging het, weer later, naar Selan (Ceylon). De schuit was klein, het ruim leeg⁵, de zeezieke Boeren maakten een afschuwelijke mess. Via Port Elizabeth en Durban werd naar de Seychellen gekoerst, dan verder naar Colombo. Vandaar ging het per trein naar Diyatalawa, een fris bergstadje met een bevolking van 5000 gevangenen, ondergebracht in een 70-tal zinken barakken, keukens, tokotjes,⁶ veldhospitelen, recreatieloodsen."

De 'Ranee' had op deze reis 599 gevangenen aan boord en de reis duurde van 14 augustus tot 1 september 1900, verneemt men uit andere bron.⁷ De krijgsgevangenen

1. *70 jaar konsekwent*, 1950, p.140—141.

2. Maleis djagung is mais (mielies).

3. Simonstown ligt niet aan de westvoet van de Tafelberg. Het is niet duidelijk, of Ernest Douwes Dekker is ondergebracht in het krijgsgevangenkamp in Simonstad of in dat op Groenpunt in Kaapstad.

4. Dit zijn de eerste uren na middernacht.

5. In plaats van leeg moet men lezen "overvol"!

6. Maleis toko is winkeltje.

7. *Gedrukte Alphabetical Roll of the prisoners of war in Ceylon, received between 8th August 1900 and 30th November 1901*, in Staatsargief te Pretoria. E.F.E. Douwes Dekker staat vermeld op pp.101—02.

zijn ondergebracht in het grote kamp Diyatalawa, dat betekent in het Singalees “het dal van de waterstromen”; de vroegere naam was volgens Ernest “de vallei van geluk” en moet voor de onvrijwillige kampbewoners aldaar ironisch hebben geklonken. Ernest vervolgt in zijn autobiografie: “Het klimaat was uitstekend, maar hier brak de tifus uit; die eiste elke dag gedurende vele weken haar offers. Hier was het ook op het nippertje met Setiabuddhi gedaan geweest. Dit alles was de oogst van 1902 (dit jaartal moet zijn 1900). In 1903⁸ gingen de uitlanders naar het kamp Ragama bij Colombo aan de kust. Een kampmuitertij bracht Setiabuddhi in de strafgevangenis te Colombo.⁹ En terug in Ragama, volgde longontsteking. Deze maakte evacuatie naar Jafnapatnam nodig, waar Governments House (een stenen pasanggrahan)¹⁰ op parool zijn gevangenis werd”.¹¹

Hij heeft twee brieven over Diyatalawa gepubliceerd in *Het Nieuws van den Dag* op 3 januari en 6 Maart 1901. De briefcensuur belette hem uiteraard ongunstige mededelingen te verstrekken. Hij geeft in de eerste brief een beschrijving van het barakkenkamp, welke men in grote trekken ook in het boek van J.N. Brink *Ceylon en de bannelingen* (HAUM, Amsterdam-Kaapstad, 1904) vindt en welke daarom hier grotendeels achterwege wordt gelaten. Ernest noemt de verzameling barakken waar hij vertoeft, “Wilhelminastad”, genoemd naar koningin Wilhelmina en onder anderen door Nederlanders bewoond, gelegen aan de “Wilhelminastraat”, grenzende aan de “Kaiser-Wilhelmstrasse” en de “President-Steynstraat”. Verderop lagen op een kopje twee woningen, waar de generaals Paul Roux en J.H. Olivier afzonderlijk woonden, op “Spioenkop” of “Generaalskop”, zoals de gevangenen zeiden. Twee minuten verder lopen lag de barakkenverzameling “Krugersdorp”, merendeels door Afrikaners bewoond. Een derde groep barakken werd op 9 november 1900 betrokken. Tussen de eerste twee dorpen verzezen tal van winkeltjes, door krijgsgevangenen geëxploiteerd. Ernest vermeldt, dat er een kampblaadje met de naam *Prikkeldraad* is gedrukt en na de derde aflevering op 26 september 1900 is gestaakt. Daarna zijn echter andere kampcourantjes verschenen.

Een medegevangene in Diyatalawa was ene dr. Van Houtum, medicus van de eerste Nederlandse ambulance. Deze ambulance is door de Britten in Juni 1900 beoosten Pretoria gevangen genomen; de vrouwelijke leden zijn teruggestuurd naar Nederland en de manlijke zijn naar gevangenkampen op Ceylon gezonden. Twee brieven van dr. Van Houtum aan het bestuur van het Rode Kruis in Nederland dd. 30 augustus en 1 september 1900 zijn gepubliceerd in het *Soerabaiaisch Handelsblad* (datum mij onbekend). Hij schreef onder meer, dat het kamp op ruim 4000 voet (omstreeks 1350 meter) boven zee ligt en de hitte er draaglijk is. Zijn tweede brief vertelde over de grootse viering van de verjaardag van koningin Wilhelmina door de Nederlanders op 31 augustus 1900. Hij was voorzitter der feestcommissie en doopte de feestzaal “Wilhelminabarak”. De Nederlandse officieren boden aan hun mede-officieren, onder wie Britse kampofficieren, een dinee aan. Des avonds werd er een concert gegeven. Belangwekkend is zijn opmerking, “dat hier dikwijls een kunstmatige opwinding (onder de buitenlandse gevangenen) heerscht om onaangename gedachten te verdrijven, de grootste uitersten ziet men snel elkaar opvolgen en te benijden zijn de

8. 1903 moet zijn 1901, 8 januari.

9. Dit is de Welikadagevangenis.

10. Maleis pasanggrahan is gastverblijf voor overheidsdienaren op reis.

11. *70 jaar konsekwent*, 1950, p.141.

Boeren, die weinig denken en het heden op de beste manier genieten." Zijn opmerking is te veralgemenend, maar toch van belang voor het verschil in houding van Boeren en buitenlanders in gevangenschap.

Ernest Douwes Dekker en andere krijgsgevangenen bevestigen dat verschil. In het algemeen waren de buitelandse vrijwilligers jonger, opgewekter, zorgelozer, vrijmoediger, minder door traditie gebonden, minder godsdienstig en minder gedwee dan de Afrikaners, van wie een veel groter deel getrouwd was en een gezin in Zuid-Afrika had achtergelaten. De buitenlanders waren in de meeste kampen veel oproeriger tegen het Britse kampbestuur dan de meeste Afrikaners en trachtten de Boeren in de kampen tegen het kampbestuur op te zetten, tot groot ongenoegen van de Britten en van vele Afrikanergevangenen. Ernest bevestigt, dat de Boeren in het algemeen niet van hun buitenlandse kameraden hielden.¹² Het verschil in hun mentaliteit was te groot voor wederzijdse sympathie. De Engelstalige jingopers op Ceylon noemde de buitenlanders "scum of the scum" en verweet hun de Boeren tegen de Britten op te ruien.

De Duitsers in Diyatalawa organiseerden op 24—26 december 1900 een Kerstfeest met versierde kerstboom en op hun voorbeeld vierden ook Fransen en Ieren Kerstfeest, maar niet de Nederlanders. Ernest schrijft in *Het Nieuws van den Dag* van 6 maart 1901, dat de feestvierders van dag tot dag baldadiger werden tot en met Nieuwjaar 1901. Hun gedrag was voor het Britse kampbestuur aanleiding om de buitenlanders op 8 januari 1901 naar het nieuwe kamp Ragama te sturen. Luidkeels volksliederen zingende en op de Britten schimpende spoorden de buitenlanders naar Ragama. Dit was veel kleiner dan Diyatalawa en een soort strafkamp. Het lag slechts 40 voet boven zee en was veel warmer en wegens koortsgevaar ongezonder dan Diyatalawa. Na aankomst aldaar bedaarden de gemoederen dan ook spoedig en keerden helaas ook de verveling en dofheid van geest terug.

Ondanks wederzijds gebrek aan sympathie tussen buitenlanders en Boeren in de kampen waren er toch enige Afrikaners, die met het oog op het vertrek der buitenlanders naar Ragama een schriftelijke betuiging van dank voor de bijdrage der buitenlanders aan de strijd der Boeren opstelden en op 31 december 1900 aan de vertrekkenden in Diyatalawa overhandigden.¹³ Douwes Dekker wijst in een brief op dat gebrek aan sympathie, maar maakt toch met waardering van de dankbetuiging melding.

Op Koninginnedag, 31 augustus 1900, was Ernest Douwes Dekker nog niet op Ceylon, maar hij heeft geesdriftig meegewerkt aan de feestviering der Nederlanders in het kamp Ragama op 31 augustus 1901 en uitvoerig verslag daarover uitgebracht in zijn gedenkuitgave *Wilhelminadag op Ceylon*. Hij heeft dit album gevuld met tekst, programma, foto's, tekeningen en een lijst van Nederlandse krijgsgevangenen in Ragama.¹⁴ Het album is door Kleinmann te Haarlem uitgegeven.

Ook de verjaardagen van de presidenten Steyn en Kruger werden in de Ceylonse kampen gevierd. In Ragama werd waarschijnlijk minder aan sport gedaan dan in het

12. S.P.R. Oosthuizen: *Die beheer, behandeling en lewe van die krygsgevangenes gedurende die Anglo-Boereoorlog, 1899—1902*, ongepubliceerde proefschrift Bloemfontein 1975, hoofdstukken 5 en 8. Deze dissertatie is het beste werk over de krijgsgevangenen in de oorlog.

13. Oosthuizen t.a.p. noot 25 hierboven, herdruk in Bylae P, p. 589.

14. C. de Jong: *Die Koningin Wilhelmina-album van Ernest F.E. Douwes Dekker in die Ragama-gevangenkamp*, (*Africana Aantekeninge en Nuus*, Africana-Museum, Johannesburg, deel 22 No.7, september 1977), p.299—307.

ruimere en koelere kamp Diyatalawa, maar ten minste evenveel aan muziek, zang en toneel. Ernest werkte hieraan mede als tekenaar van programma's en decorschilder.¹⁵

Zijn drie laatste brieven dragen het opschrift "Uit de gedenkschriften der onverzoenlijken" en zijn gepubliceerd in het dagblad *De Locomotief* te Semarang op Midden-Java op 7 en 20 Mei en 24 Juni 1903. Ze zijn kennelijk geschreven ná zijn vertrek uit Brits gebied. De onverzoenlijken, door de Britten "irreconcilables" genoemd, waren de krijgsgevangenen die weigerden de eed van trouw aan koning Eduard VII af te leggen en derhalve niet naar Zuid-Afrika mochten terugkeren en ná de vredesluiting in gevangenschap bleven. Ook Ragama telde een aantal onverzoenlijken onder zijn bewoners. Dit kamp was eerst bevolkt met niet-Afrikaners, maar spoedig zijn ook rebelse Afrikaners daarheen gestuurd als een soort strafmaatregel. Onder hen was Leon Kock, 17 jaar, kleinzoon van generaal Jan Kock, die bij Elandslaagte op 21 oktober 1899 dodelijk gewond is. Ernest weidt in zijn eerste brief in *De Locomotief* uit over de dood van deze knaap. Hij schrijft: "De jonge Kock was een deugniet, maar al waren zijn guitenstreken vaak van dien aard dat men twijfelen moest aan al te goede karaktereigenschappen, zijn jeugdige leeftijd maakte dat men veel door de vingers zag. Leon sprak uitstekend Engelsch, leerde van de Tommies al wat slecht en gemeen was en paste dit vaak toe in zijn brutale gesprekken tegenover de autoriteiten. Hij was een zovige, kerngezonde jongen, met heel veel levenslust, een bedorven moederskindje dat zonder toestemming der ouders op commando was gegaan, toen nog geen zestien jaar oud. Kock had een gloeiende haat tegen al wat Engelsch was: verscheidene malen trachtte hij te ontvluchten, waarvoor hij dan telkens weder met celstraf en dwangarbeid werd gestraft".

Bij het kampopstootje op 25 Oktober 1901 werd hij, hoewel volgens Douwes Dekker onschuldig, met 9 anderen naar de beruchte strafgevangenis Welikada te Colombo overgebracht en veroordeeld tot 84 dagen dwangarbeid. Douwes Dekker haalt in zijn dagbladartikel verklaringen van medegevangenen in Welikada over de harde behandeling van Leon Kock aan. Die verklaringen zijn afgelegd door Leonardus Jacobus Metz van Nijlstream en Arthur Herzfeld, Duitser en lid van de Vrystaatse artillerie. Leon werd eenzaam met klein rantsoen opgesloten, kreeg koorts, werd ondanks medisch advies te laat in het hospitaal opgenomen en stierf daar ondanks de zorgen van mevrouw P.D. Mack, echtgenote van een notaris te Colombo. Enige republikeinse officieren zonden een schriftelijk protest over Leons behandeling aan de gouverneur van Ceylon, doch de autoriteiten volstonden met de volgende publikatie in de dagbladen op Ceylon: "Na gedaan onderzoek is gebleken, dat de krijgsgevangene Leon Kock aan het eenvoudig verloop van typhouse koorts was overleden."

Ernest Douwes Dekker vertelt in *De Locomotief* van 20 Mei 1903 over het opstootje in Ragama op 26 april 1902. Dit ontstond door weerspanning van de Fransman Bergasse en de Duitser Arthur Herzfeld. Hun bestraffing bestond in het halfnaakt vastbinden aan een boom in de middagzon enige uren lang. Hij prijst echter de humane Britse kampcommandant, luitenant Temple, en de militaire artsen, majoor Thomson en kapitein Gwinn in Ragama, en de Ceylonse artsen, Prins en Langenberg, afstammelingen van Nederlandse kolonisten, in Diyatalawa.

15. Ernest Douwes Dekker wordt in die hoedanigheid vermeld door o.a. Mev. Kotie Roodt-Coetzee: *Die lief en leed van die banneling*, in J.H. Breytenbach, red., *Gedenkalbum van die Tweede Vryheidsoorlog*, Nasionale Pers Bpk., Kaapstad, enz., 1949, p. 521.

Ernest Douwes Dekker publiceert in *De Locomotief* van 24 juni 1903 twee protesten van republikeinse officieren, gedateerd 20 april 1901 en 11 april 1902, bij de gouverneur tegen bepaalde voorschriften der Britse autoriteiten, te weten onderscheidelijk het invullen van vragenlijsten inzake afkomst en status der krijgsgevangenen en het wegen van gestraften in de Welikadagevangenis. Een van deze officieren was de prominente Commandant J.G. van Ham, geboren Nederlander. Na de vredesluiting op 31 Mei 1902 hebben verscheidene van deze weerspannige officieren, onder wie Van Ham, hardnekkig geweigerd de eed van trouw aan koning Eduard VII af te leggen, welke eed als voorwaarde voor repatriëring naar Zuid-Afrika was gesteld. Zij zijn als onverzoenlijken naar de Welikadagevangenis gestuurd en hebben zich ook daar zeer weerspannig gedragen. De regering van Nederlands Oost-Indië heeft zich bereid verklaard hen te ontvangen en zij zijn op haar kosten uit Colombo naar Batavia vertrokken in het begin van 1903. De autoriteiten en het publiek hebben hen te Batavia als helden ontvangen en hun grond bij Lembang in de bergen van West-Java gegeven om daar te boeren. Commandant van Ham was leider van deze "Boerenkolonisatie". Deze kolonisten waren echter soldaten en ijzervreters zonder boerengeaardheid; zij zijn dan ook spoedig uiteengegaan en hebben andere beroepen gekozen. Slechts enkelen — Afrikaners van boerenafkomst — zijn bij Lembang achtergebleven en hebben daar onder meer melkveehouderij uitgeoefend.¹⁶

In de Javaanse pers is gediscussieerd voor en tegen deze Boerenkolonisatie. Indo's (Indo-Europeanen) hebben zich hiertegen verklaard, omdat zij meenden betere rechten op hulp dan de vreemdelingen uit Zuid-Afrika te hebben. Guido Douwes Dekker, de jongste broer van Ernest, heeft gepleit voor de Boerenkolonisatie bij Lembang.¹⁷ Van Ernest is geen standpunt bekend, maar men mag veronderstellen, dat hij destijds Guido's mening deelde — later, toen hij pleitbezorger van Indo's en inlanders was geworden, waarschijnlijk niet langer.

Het is mij niet duidelijk of hij actief heeft deelgenomen aan de weerspannige actie der onverzoenlijken in Ragama. Hij bericht in zijn memoires: "Een kampmuiterie bracht Setiabuddhi in de strafgevangenis te Colombo".¹⁸ Ik bezit geen bevestiging van deze mededeling. Hij vervolgt, dat hij daarna wegens ziekte is overgebracht naar het Governments House te Jafnapatnam en daar zijn parool gaf, d.w.z. hij kreeg bewegingsvrijheid buiten dit verblijf op zijn erewoord dat hij niet zou vluchten. Als hij tot de echte onverzoenlijken zou hebben behoord, zou deze milde behandeling door de Britse autoriteiten verwonderlijk zijn geweest.

Hij wilde naar Oost-Indië terugkeren en hoefde daarom de eed van trouw aan de Britse koning niet af te leggen. Hij mocht op eigen kosten uit Colombo naar Batavia vertrekken. Zijn familie heeft hem vermoedelijk het geld voor deze overtocht gestuurd.

In zijn memoires in 1950 verschenen heeft hij met trots verwezen naar zijn deelname aan de heldenstrijd der Boeren, welke goed paste bij zijn heldenrol als kampvechter der onderdrukten. De internationale actie tegen het blanke bewind in Zuid-Afrika was in 1950 nog nieuw en hij voelde toen geen behoefte om zich te distantiëren van de Boeren als stamvaders der Afrikaners van na 1945. De destijds nog

16. Het verzet der onverzoenlijken in Ragama voor en na de vrede van Vereeniging is beschreven door een van hen, luitenant Willie J. Hefer, in zijn *Vlugtige sketse van oorlogsontervindings en awonture*, in J.N. Brink: *Oorlog en ballingschap*, Nasionale Pers Bpk., Kaapstad, enz., 1940, pp.245—286, en door Oosthuizen, t.a.p. noot 25, pp.551—561.

17. Guido M.G. Douwes Dekker: *Boeren in Indië*, in *De Locomotief*, Maandag 29 December 1902.

18. *70 jaar konsekwent*, 1950, p.141.

populaire Boeren waren voor hem de dragers van het antiekoloniale en anti-imperialistische verzet, dat hij wilde belichamen. Hij schrijft in zijn memoires *70 jaar konsekwent* op pp.96—97: "Zijn moeder stierf (in 1899). De jonge 'heethoofd', balorig onder deze slag, vinden wij in zijn volgende ambacht terug als veldsoldaat bij de Boeren in Zuid-Afrika. Zeg niet dat het weer een mislukking was. 'Mislukking!' zal hij uitroepen: Heeft mijn dappere Generaal Oom Koos de la Rey, mij niet geprezen om gevaarlijk vrijwilligerswerk? Heeft hij mij niet de hand toegestoken? Ben ik niet kort later adjudant van veldkornet Piet Kruger geworden, wat zoveel als onderofficier was? Noem je dat mislukking? Wel is waar kwam hij na jaren oorlog en gevangenschap weer als werkloze op Java terug, maar hij gedacht dan de honderden kameraden te velde, bij wie hij populair was. Neen, zei hij, daar in Zuid-Afrika ben ik niet mislukt. Ik was een goed soldaat!"

Hij noemt als de eerste 13 van zijn lange reeks werkelijke en door hem gefingeerde beroepen op pp.103—104 van *70 jaar konsekwent*: "Koffiegeëmployeerde (Malang) — suikerlaborant en flesjesspoeler (Kraksaän) — chemiker — houthandelaar (Oost-Afrika) — particulier bediende (Bombay) — hotelschoenpoetser (Bombay) — beambte in een matrozenkroeg (Zanzibar) — extra-kombuisjongen (a.b. Herzog) — veldsoldaat (Z.Afrika) — kornet (Transvaal) — schrijver-tekenaar (Diyatalawa) — boekhouder (Djakarta) — free lance (vrijschutjournalist), enzovoorts. De beroepen nummer 4 tot 8 zijn door hem korte tijd uitgeoefend tijdens de scheepsreis van Batavia naar Lourenco Marques om wat geld te verdienen en het reisdoel te bereiken. Zijn opgaaf (veld) kornet in Transvaal is ongeloofwaardig; zij typeert zijn neiging tot zelfverheffing.

Verdere loopbaan en levensloop.

Hij heeft ook ná zijn terugkeer van Ceylon in Batavia een veelbewogen, stormachtige loopbaan gehad. Hij is spoedig in de journalistiek gegaan en was in dienst van achtereenvolgens *De Locomotief*, het *Soerebataasch Handelsblad* en het *Bataviaasch Nieuwsblad*, dagbladen waarin hij en zijn twee broers brieven uit Zuid-Afrika hebben gepubliceerd. Daarna is hij een der voormannen en leiders van de nationalistische beweging van Indo's en inlanders tegen het Nederlandse bewind over Oost-Indië geworden. Er is al veel over hem gepubliceerd¹⁹ en het zou mij te ver voeren zijn talloze botsingen, wederwaardigheden en bedrijvigheden hier in het kort te verhalen. De regering van Nederlands Oost-Indië heeft hem in 1940, toen Duitsers Nederland hebben bezet, als tegenstander van de regering samen met nationaal-socialisten geïnterneerd en hem met geïnterneerden bij het uitbreken van de oorlog met Japan per schip in het begin van 1942 naar Suriname gezonden. Daar zijn zij in een kamp bij Jodensavanne aangehouden. Na de oorlog mocht hij vrij naar Nederland vertrekken, maar niet naar Indonesië gaan. Met gefingeerde papieren is hij in 1946

19. D.M.G. Koch, *Dr. E.F.E. Douwes Dekker*, in *Oriëntatie*, No. 34, 1950, p.56—64; D.M.G. Koch, *E.F.E. Douwes Dekker*, in *Batig slot, Figuren uit het oude Indië*, De Brug-Dambatan, Amsterdam-Djakarta 1969, pp.118—129; Paul W. van der Veur: *E.F.E. Douwes Dekker, Evangelist for Indonesian political nationalism*, (*The Journal of Asian studies*, University of Hawaii, deel 17 No.4, VSA., augustus 1958); Margono Djojo Hadikusumo: *Notities uit vergeelde papieren*, (*Tong Tong*, jaargang 18 no.22, 1 juni 1974; No.23, 15 juni 1974; No.24, 1 juli 1974; jrg. 19 No.1, 15 juli 1974; No.2, 1 aug. 1974; No.3, 15 aug. 1974; No.4, 1 sept. 1974); J.L.G. Tichelaar: *Een merkwaardige Indische familie*, (*Tong Tong*, jaargang 19, No.21, 15 mei 1975; jaarg. 20, No.3, 15 aug. 1975; No.4, 1 sept. 1975; No.5, 1 okt. 1975; No.8, 1 nov. 1975; No.9, 15 nov. 1975; Nos. 11—12, Kerstno., 1975).

toch op Java aangekomen. Daar heeft hij zich dadelijk bij de Indonesische nationalisten onder Soekarno aangesloten. Hij is door hen als een held ontvangen en heeft verscheidene eretitels en ere-ambten, onder meer minister zonder portefeuille, doch geen politieke invloed gekregen. Hij is toen Moslim geworden en heeft een nieuwe naam, Danudirdja Setiabuddhi, aangenomen; dat betekent bij benadering: Stoffelijk krachtig, de Geest getrouw. Na een laatste gevangenschap bij de Nederlanders en zijn vrijlating is hij op 29 augustus 1950 te Bandoeng overleden.²⁰ De regering van de nieuwe Republiek Indonesia heeft hem een staatsbegrafenis gegeven.

Mr. J.L.G. Tichelaar, oud-Indischgast en opspoorder van de brieven der drie Douwes Dekkers uit Zuid-Afrika naar Javaanse dagbladen gezonden, heeft erop gewezen, dat Setiabuddhi in zijn gedenkschriften *70 jaar konsekwent* al zijn publikaties, ook kleine, zorgvuldig heeft opgesomd, maar niet de brieven welke hij over zijn reis naar en verblijf in Zuid-Afrika en zijn gevangenschap op Ceylon heeft gepubliceerd. Deze weglating is opvallend. Setiabuddhi beoogde daarmee niet zijn deelname aan de strijd der Boeren te verzwijgen, hij heeft zich integendeel daarop beroemd, zoals blijkt uit bovenstaande aanhalingen uit zijn memoires. Hij zag in 1950 nog geen noodzaak zich tegen het Afrikanerbewind in Zuid-Afrika te keren.

De heer Tichelaar noemt twee mogelijke verklaringen voor Douwes Dekkers verzwijging van zijn brieven uit Zuid-Afrika. In de eerste plaats heeft de jonge Ernest zich hierin zeer denigrerend uitgelaten over de inlanders in Brits-Indië en Aden en de zwarten in Brits-Afrika. Hy noemde de zwarten "apen in de familie", "zwarte nikkers", "brutale nikkers die fatsoen geleerd moet worden". Hij stelde de vrijpostigheid en luidruchtigheid der zwarte en bruine mensen in de Britse kolonies tegenover de rust, netheid en goede manieren van de zwarten in de Duitse kolonie Tanganjika. Deze racistische uitdrukkingen en lof voor het strenge Duitse koloniale bewind pasten al spoedig na 1902 niet bij Douwes Dekker als antikoloniaal kampvechter voor de inlandse bevolking van de Nederlandse en Britse kolonies.

In de tweede plaats toonde hij zich in zijn brieven uit Zuid-Afrika en Ceylon een vurig Nederlands nationalist. Hij voelde zich diep bewogen bij het zien van de Nederlandse vlag op het oorlogschip 'Friesland' in de Delagoabaai. Hij stelde een album samen ter herinnering aan het Koninginnefeest op 31 augustus 1901 in het Ragamakamp op Ceylon, waaraan hij bijdragen heeft geleverd. De Indonesische nationalist van na 1902 wenste uiteraard dergelijke pro-Nederlandse uitlatingen te verzwijgen.²¹

Zijn deelname aan de strijd der Boeren is een van de vele episoden in zijn leven geweest, maar vermoedelijk een van de belangrijke. Zijn biograaf D.M.G. Koch heeft dan ook over hem geschreven: "Wat hij in Zuid-Afrika zag en hoorde versterkte hem in zijn afkeer van het kolonialisme".²² Hij heeft later geschreven, dat zijn vuurdoop in Zuid-Afrika hem heeft voorbereid voor zijn roeping als strijder voor de onderdrukten in Oost-Indië;²³ daarin schuilt naast enige overdrijving een grote kern van waarheid.

Ik hoop de gelegenheid te krijgen om ook te schrijven over de brieven van zijn twee broers betreffende hun oorlogsavonturen in Zuid-Afrika en voor-Indië.

20. Ernest Douwes Dekker is op 11 mei 1903 te Batavia getrouwd met Clara Charlotte Deye, geboren 7 mei 1885, dochter van een districtsgeneesheer. Zij hadden 3 dochters. Hij is hertrouwd met de Indonesische vrouw Harumi Wanasita, die hem heeft overleefd.

21. J.L.G. Tichelaar: *Een merkwaardige Indische familie*, (Tong Tong, jrg.20, No.8, 1 nov. 1975), pp.16—17.

22. Koch: *Dr. E.F.E. Douwes Dekker, (Oriëntatie, 1950)*, p.58.

23. *70 jaar konsekwent*, 1950, pp.140—141.

Omslag van die gedenkalbum ter herinnering aan die Koningin-Wilhelminafees in die Ragamakamp op Ceylon op 31 Augustus 1901, saamgestel deur Ernest F.E. Douwes Dekker en uitgegee in Haarlem.

Jules Alexandre Jean Douwes Dekker

Biografiese gegewens

Na Ernest Douwes Dekker is de oudste der drie broers, Jules, vergezeld van de jongste der drie, Guido, als oorlogsvrijwilliger uit Batavia naar het front in Zuid-Afrika vertrokken. Zij waren zoons van Auguste Henri Édouard Douwes Dekker en Louise Margaretha Neumann. Jules is geboren te Soerabaja op 20 Mei 1878 en overleden te Batavia op 7 augustus 1940. Hij is de oudste der drie broers en heeft van hen het langste bij de Boerencommando's in het veld gediend. Over zijn levensloop is weinig bekend. De biografie van de familie Douwes Dekker, Dr. Julius Pée, is opvallend mededeelzaam over Ernest, maar zwijgzaam over Jules, wiens leven blijkbaar minder roemrijk was. Het enige feit, dat Pée over Jules weet mee te delen, is, dat hij de "grand prix d'Europe wielrijden" in 1898 heeft behaald, en voegt toe: "Meer stipte inlichtingen heb ik over hem niet kunnen inwinnen".²⁴ Pée vermeldt zelfs niet Jules' langdurige deelname aan de oorlog in Zuid-Afrika in 1900–02 en zijn krijgsgevangen-

24. Julius Pée, *Multatuli en de zijnen*, Wereldbibliotheek, Amsterdam 1937; bandontwerp van N(jels Alexander) Douwes Dekker, p.432.

schap in Brits-Indië. Jules' zege in een grote fietswedstrijd in Oost-Indië tijdens de wielerrage, welke naar dat land uitgebreid is, wijst in elk geval op groot uithoudingsvermogen en een sterk gestel, waardoor hij de sluipoorlog in Zuid-Afrika, verwonding, ziekte en gevangenschap goed heeft doorstaan.

Zijn schoolopleiding is mij onbekend, maar de kwaliteit van zijn brieven over de oorlog wijst erop, dat hij enige jaren de middelbare school in Nederlands-Indië heeft bezocht. Evenals zijn vader is hij na zijn terugkeer uit de oorlog in het zakenleven gegaan, maar ook hiervan is mij niets bekend. Hij heeft hierin geen welstand vergaard, want Guido heeft hem enige malen met geld moeten helpen.

Niels A. Douwes Dekker, zoon van Guido, noemt in een brief aan mij zijn oom Jules een "grote, blonde, knappe charmeur en 'lady killer' — viermaal getrouwd geweest — vlot, voortvarend, maar ook niet erg vasthoudend en maatschappelijk daardoor op den duur afgezakt langs de weg van twaalf ambachten dertien ongelukken ... — een aardige ijdeluit..."

Pée vermeldt, dat Jules driemaal getrouwd is geweest. Pée noemt niet Jules' echtgenoten, wel zijn kinderen, te weten Christiaan Rudolf, geboren op 30 maart 1904, zoon uit zijn eerste huwelijk, Bruce Douglas, geboren in 1919, zoon uit zijn tweede huwelijk, Norma Marvella en Robert, dochter en zoon uit zijn derde huwelijk. De meeste Douwes Dekkers hebben van exotische voornamen gehouden.

Jules heeft enige opvallende karaktertrekken met Ernest gemeen. Ook hij was vol energie, rusteloos, charmant, ijdel en vlot met het woord en de pen. Ook hij heeft boeiende brieven met verslagen van oorlogservaringen en met enige onhistorische versieringen gepubliceerd. Jules is de enige der drie broers, die de Dekoratatie voor trouwe dienst Anglo-Boerenoorlog 1899—1902 heeft aangevraagd en in 1938 heeft ontvangen van de Unieregering. Ernest had andere, ernstige politieke zaken aan zijn hoofd en Guido was tegelijkertijd te trots en te bescheiden om deze onderscheiding van de Unieregering aan te vragen, toen deze regering na 1936 vrijgevinger met de Dekoratatie werd en deze ook aan vreemdelingen ging uitreiken.

Voor de historicus is ijdelheid dikwijls een deugd, want daaraan dankt hij interessante inlichting, onder andere over Jules' krijgsverrichtingen, welke hij in 1938 aan de Unieregering heeft meegedeeld.

Ernest heeft zijn persoonlijke mening over Jules en Guido in zijn memoires *70 jaar konsekwent* (1950) geuit in voorzichtig-kritische bewoording. Ernest schrijft over Jules: "Zijn handelsinzicht had hij niet van zijn Vader (Auguste), zijn vermogen tot goodwill-kweek (erfde hij) van beide ouders. Zijn wilskrachtige materialistische zin kan hij uit de geboorte wel meegekregen hebben, lijkt zo." Dit ietwat raadselachtige oordeel betekent blijkbaar, dat Jules meer zakentalent dan zijn vader bezat, dat hij evenals zijn ouders (en Ernest, voeg ik toe) de mensen voor zich wist in te nemen en dat hij de politieke drijfverij van Ernest niet wilde delen.

Evenals Ernest en Guido heeft Jules brieven over zijn oorlogservaringen in Javaanse dagbladen gepubliceerd, waarschijnlijk om hiermede wat geld te verdienen. Mr. J.L.G. Tichelaar heeft tien brieven van Jules over de oorlog in Zuid-Afrika en twee over het krijgsgevangenenkamp te Trichinopoli in Brits-Indië opgespoord. Ook Jules' epistels zijn vlot en levendig geschreven en nogal bombastisch waar hij zijn haat tegen de Britten uit. Evenals Ernest schrijft Jules over fel verzet in het gevangenkamp waar hij verbleef, tegen het Britse kampbestuur. Jules geeft geen historisch zuivere reportage, hij voegt hier en daar schilderachtige details aan zijn waarnemingen toe, welke weliswaar historisch zijn of kunnen zijn, maar welke bij een andere datum en plaats behoren. De eerste twee brieven zijn gepubliceerd in het *Soerabaiasch Handelsblad* op

10 oktober en 15 november 1900 en verzonden uit Oost-Transvaal kort na de slag bij Dalmanutha op 21–27 augustus; de overige brieven zijn afgedrukt in *De Locomotief* te Semarang van 25 augustus, 10 en 11 september, 3 en 29 oktober 1902 en 7 en 8 januari en 18 februari 1903, en geschreven na de oorlog, vermoedelijk op Java.

De reis van Batavia naar Transvaal

Nadat Ernest op 2 februari 1900 naar Zuid-Afrika was vertrokken, scheepten Jules en Guido, 22 en 16 jaar oud, zich op 18 mei als dekspassagier in op de volledig volgeboekte 'Prins Hendrik' van de Stoomvaart-Maatschappij Nederland. Van Batavia voeren zij via Padang rechtstreeks naar Suez. Daar wilden zij overstappen op een passagiersschip van de Deutsche Ost-Afrika Linie, dat hen naar Lourenço Marques moest brengen. Zij waren vergezeld van een zekere Snoeke, over wie zij slechts terloops wat in hun brieven mededelen, even weinig als Ernest over zijn metgezel Kolff van Batavia heeft bericht, hoewel Snoeke hen ten minste eenmaal uit ernstige geldnood heeft geholpen. Zij vernamen in Suez per toeval, dat geen schip uit Europa hen in Suez zou opnemen, omdat in Egypte evenals in Zuid-Azië de pest heerste. Daarom besloten zij om passagegeld bij te betalen en naar Genua te varen. Zij hoopten in een Italiaanse haven in een Duits schip naar Oost-Afrika te embarkeren.

Guido heeft deze scheepsreis in brieven aan *Het Nieuws van den Dag voor Nederlandsch Indië*, te Batavia verschijnend, beschreven, ietwat bondiger dan Ernest over zijn lange reis van Batavia naar Transvaal heeft bericht. Van Jules zijn geen brieven over hun reis gepubliceerd. Guido verhaalt met humor, hoe zij gedrieën als echte toeristen in Genua, Rome en Napels logeerden en deze steden bezichtigden, hoewel dit verblijf eigenlijk veel te duur voor de krappe beurs van Jules en Guido was. Het typeert Jules, dat hij volgens Guido's humoristisch verslag met een beteuterd gezicht in een bijna lege beurs tastte, toen hij zijn passagebiljet voor het schip *König* in Napels moest betalen. Maar ook Guido's beurs was bijna leeg. Hun reisgenoot Snoeke was blijkbaar veel beter bij kas en leende aan hen geld voor betaling van hun passagebiljetten.

Aan boord van de *König* onderweg van Napels naar Lourenço Marques hadden zij geen cent zakgeld voor kleine verteringen. In Lourenço Marques werden zij tot hun geluk reeds aan boord opgevangen door landgenoten uit Nederlands Oost-Indië, namelijk commandant van der Loo en dienst adjudant Karel Hermans.²⁵ Van der Loo fungeerde als een soort wervingsagent voor het Transvaalse leger. Hij betaalde hun hotel in de Portugese havenstad en hun Portugese reispapieren voor rekening van de Transvaalse regering. Ik zal op hun wederwaardigheden tijdens de scheepsreis en het oponthoud in Lourenço Marques terugkomen in de bespreking van Guido's verslag in een later artikel.

Volgens het *Soerabaiasch Handelsblad* van 10 oktober 1900 heeft Jules in een brief uit Dalmanutha dd 1 augustus 1900 bondig geschreven, dat hij op 21 juni in

25. Van der Loo was officier van het tweede Hollandercorps, beter vreemdelingencorps te noemen, want slechts een minderheid was Nederlander. Zijn adjudant Karel Hermans is op 10 of 16 maart 1843 te Maastricht geboren als zoon van Jacob Hermans en Anna Maria Sintfeit. Hij is op 12 mei 1863 als loteling bij het regiment grenadiers en jagers te Maastricht ingedeeld en op 26 mei 1866 als vrijwilliger naar Nederlands Oost-Indië vertrokken. Hij is bevorderd tot korporaal en sergeant van het Koninklijk Nederlandsch-Indische Leger en heeft gevochten op Bali in 1868, op Noord-Celebes in 1872–77 en in Atjeh in 1877–78. Hij kreeg de bronzen en zilveren medalje wegens dapperheid in de strijd. Hij heeft blijkbaar de militaire dienst in 1878 verlaten en zich vermoedelijk in Oost-Indië gevestigd. Zie Extract uit het Stamboek van Hermans, Karel, No. 56286 *Stamboek Departement van Oorlog*, 's-Gravenhage. Wij vinden hem in 1900 in Zuid-Afrika als adjudant van Van der Loo, die uit Oost-Indië kwam.

Napels aan boord van de *Konig* is gegaan en via Port Said, Suez, Aden, Tanga, Zanzibar, Dar es Salaam, de stad Mozambique, Chinde en Beira op 23 juli in Lourenco Marques is aangekomen. Daar voorzagen zij zich van de nodige reisdokumenten. Hij en Guido verbleven enige uren in de stadsgevangenis wegens onbevoegd betreden van het spoorwegstation, werden zonder boete vrijgelaten en zijn op 26 juli per trein naar Machadodorp, de tijdelijke hoofdstad van de Transvaalse regering ná de bezetting van Pretoria door de Britten op 5 juni, gereden. Daar werden zij voorzien van Mausergeweren en rijpaarden en ingedeeld bij het vreemdelingenlegioen onder aanvoering van de Fransman, commandant De Villeneuve. Jules en anderen noemen dit legioen het Hollandercorps, maar de Nederlanders vormden slechts een minderheid hiervan, het korps telde vele nationaliteiten. Het werd met de Boerencommando's westwaarts naar Dalmanutha gezonden om daar de zegevierende Britse opmars naar Komatipoort aan de grens van Mozambique te stuiten.

Jules vervolgt in zijn brief dd. 1 augustus 1900: "Het lagerleven of liever de oorlog is zwaar en vermoeiend. Wij hebben twee maxims bij ons en ik heb me half dood gewerkt om die twee kanonnen boven op de kopjes te krijgen. Ons eten is nog vrij goed; het zal wel slechter worden. Gelukkig dat de winter haast om is, want het is bitter koud in het open veld met den hemel als dekmantel. Over de toestanden kan ik u weinig mededelen (voegt Jules voorzichtig toe met het oog op de briefcensuur door de Transvaalse autoriteiten). Als de engelschen hier te Machadodorp, en als ze het wagen nog oostelijker te gaan, geen vreeselijke verliezen zullen lijden, dan weet ik het niet".

Hij somt in zijn aanvraag van de Dekoratie voor trouwe dienst 1899 – 1902 bij de Unieregering in 1938 de plaatsen op, waar hij gevechten heeft meegemaakt. Als zijn gevechten heeft meegemaakt. Als zijn eerste gevecht noemt hij "Paardenkraal" (dit moet hoogstwaarschijnlijk zijn Paardenplaats, een boerderij ten westen van Belfast aan de Oosterspoorlijn, in augustus 1900), als tweede gevecht Dalmanutha bij Machadodorp.

Jules doet in een brief dd 29 augustus 1900, geschreven in het spoorwegstation te Godwanarivier aan de Oosterlijn en gepubliceerd in het *Soerabaiasch Handelsblad* van 16 november 1900, bondig verslag over de grote veldslag bij Dalmanutha of Bergendal van 21 tot 27 augustus 1900, de laatste geregelde veldslag in de Anglo-Boerenoorlog. Hij beschrijft het geweldige Britse bombardement van het kopje, waar de Zuid-Afrikaansche Rijdende Politie – de befaamde ZARP. – stelling had ingenomen, op 27 augustus en de overweldiging van deze dapperen door de Britse overmacht. De aftocht der zwaar gedunde ZARPS bewoog de naburige commando's tot haastige ontruiming van hun stellingen en ordeloze vlucht met achterlating van hun kamp. Een lyddietbom doodde 19 paarden van het vreemdelingenlegioen, waaronder dié van Jules en Guido, zoals Jules met diepe spijt schrijft. Zij moesten te voet vluchten en verloren al hun bezittingen in het kamp. Zij bereikten te voet Machadodorp en met enige kameraden vluchtten zij per trollie over het treinspoor van de Oosterlijn naar Waterval-Boven en de hoogvlakte af naar Waterval-Onder, Nooitgedacht en Godwanarivier. De spoorlijn daalt op dit traject, dus behoefden zij de trollie slechts af en toe te duwen.

Tussen Godwanarivier en Komatipoort zijn de broers blijkbaar uiteen gegaan, al vermelden zij dit afscheid niet in hun brieven. De 17-jarige Guido is de grens overgegaan en naar Lourenco Marques gereisd. Vandaar is hij met andere gevluchte vreemdelingen en enige Afrikaners per schip naar Triëst gevaren. Het vreemdelingenlegioen heeft zich grotendeels op dat schip ingescheept en is uit Zuid-Afrika verdwenen. Jules echter heeft zich bij de Boerencommando's aangesloten, evenals een klein

aantal andere buitenlanders, en blijkbaar weer een rijpaard bemachtigd. Van zijn verblijf in september is niets bekend. Hij vermeldt in zijn verslag aan de Unieregering na de slag bij Dalmanutha: "Daarna over Barberton naar de Wet met rapport over het vertrek van Pres(ident) Kruger met de 'Gelderland' naar Europa". Kruger is op 21 oktober 1900 op het Nederlandse oorlogsschip 'Gelderland' uit Lourenco Marques naar Marseilles vertrokken, dus is Jules Douwes Dekker in de tweede helft van die maand naar generaal Christiaan de Wet gestuurd om de Vrijstaatse regering officieel in te lichten.

Bij De Wet heeft Jules ongetwijfeld Nederlanders van het Transvaalse Vrijwilligerskorps (TVK.), opgericht door kapitein Danie Theron, ontmoet en zich bij hen aangesloten. Hij diende daar onder commandant Jan Theron, neef en opvolger van Danie Theron. Hij noemt laatstgenoemde "de onvergetelijke 'Kapi' (Kappie), gesneuveld door groote nalatigheid van generaal Liebenberg", maar hij heeft Danie waarschijnlijk nooit ontmoet, want deze is op 9 september 1900 op de Gatsrand bij Potchefstroom gesneuveld.

Jules beschrijft in een brief in *De Locomotief* van 18 februari 1903 levendig de Britse overrompeling van De Wets lager bij Van Rensburgdrift aan de Vaalrivier op 31 oktober 1900. Ook H. Ver Loren van Themaat, een kameraad van Jules, heeft deze overval beschreven in zijn boek *Twee jaren in den Boerenoorlog*.²⁶ Hij vraagt bitter: "Wie draagt schuld aan dezen overval?" en antwoordt: "De verkenners van de Wet (d.i. het TVK.). De hoofdcommandant (Chr. de Wet) voelt, dat onze kapitein (Danie Theron) niet meer leeft".²⁷

Jules was 's morgens met een kameraad Coetzee uit het TVK-kamp bij Parijs op de noordoever van de Vaal naar dit dorp gereden. Bij hun terugkomst bleek het kamp verlaten en werden ze door Brits geweervuur ontvangen. Zij vluchtten voor de Britse achtervolgers door de drift in de Vaal naar De Wets kamp, dat ook grotendeels verlaten was. Daar viel Jules' paard van uitputting neer. Hij ving een ander paard zonder zadel op en vervolgde zijn dolle vluchtrit onder Brits geweervuur van drie zijden. Een zware onweersbui beëindigde de Britse achtervolging. Op de volgende dag hield De Wet een toespraak tot de burgers en meldde als verliezen een Kruppkanon, een ammunitiewagen (dit was echter een wagen met dynamiet, welke door een Britse bom de lucht inging), enige karren en 25 tot 30 doden, gewonden en gevangenen. Aldus schreef Jules in *De Locomotief* van 18 februari 1903.

Na de nauwe ontkoming bij Van Rensburgdrift trokken enige burgers van De Wet, onder wie de TVK-leden commandant Jan Theron en Jules Douwes Dekker, naar Klerksdorp om daar president Steyn op te wachten. Steyn keerde terug van zijn bezoek aan president Kruger in Nelspruit in september 1900. Na Steyns terugkeer trok De Wet naar Bothaville. Bij dit dorp is zijn kamp op 8 november 1900 door Britse soldaten andermaal overvallen. Hij is weer ternauwernood ontkomen met verlies van verscheidene kanonnen en wagens. Gelukkig wist Steyn ook te ontsnappen.

Jules berichtte over deze overval: "Mijn pen is onbekwaam om de paniek te beschrijven, welke toen in De Wets lager ontstond." Toch weet hij een levendig beeld van de catastrofe te geven. Hij vervolgt: "Slechts aan Roelf Latega(n) (noot van Jules: Een Kaap-Kolonische 'rebel', die later gewond en gevangenen in de Kimberleysche gevangenis tot vijf jaren dwangarbeid werd veroordeeld), die met onverschrokken

26. H. Ver Loren van Themaat, *Twee jaren in den Boerenoorlog*, H.D. Tjeenk Willink, Haarlem 1903, pp.200 – 204

27. Ver Loren van Themaat, *Twee jaren in den Boerenoorlog*, p.204.

moed twee paarden voor president Steyn's Kaapsche kar spande, mocht het gelukken dit voertuig in veiligheid te brengen met de zich daarop bevindende £120 000".²⁸

Ver Loren van Themaat was niet bij deze overrompeling aanwezig. Hij doet verslag hiervan en merkt dan bits op: "Dit is nu al de tweede overval in korten tijd en beide malen was onbekwaamheid of onplichtmatigheid van de verkenners de oorzaak."²⁹ Hij doelt hier andermaal op het falen van het eertijds befaamde verkennerskorps TVK na het sneuvelen van Danie Theron. Het moreel van het korps was kennelijk aanzienlijk gedaald onder de leiding van de moedige doch veel minder bekwame Jan Theron.

De terugtocht na de mislukte inval in de Kaapkolonie

In een andere brief aan *De Locomotief*, dd 10 september 1902, doet Jules Douwes Dekker verslag van generaal De Wets terugtocht naar het Noorden in december 1900 ná zijn vergeefse poging om de Kaapkolonie binnen te vallen. De hoge stand van de gezwollen Oranjerivier en de taltijke Britse kolonnes aan deze rivier deden De Wet besluiten om de inval uit te stellen. Jules geeft een levendig en aangrijpend verslag van deze treurige terugtocht van De Wets voortdurend achtervolgde, uitgeputte en gedemoraliseerde commando, dat een sleep van dode en stervende paarden en ossen, karren en onbereden, haveloze en doodvermoeide burgers achterliet. Ver Loren van Themaat, die als jurist in Nederland een scholing in Grieks en Latijn had ondergaan en eveneens deze droevige odyssee meemaakte, noemt ze in zijn boek de "Anábasis" van De Wet, omdat hij de ontsnapping van deze krijgsman en vooral zijn gedurfde doorbraak bij Sprinkhaansnek een uitzonderlijke krijgskundige prestatie vindt.³⁰

Om de lezer een indruk van Jules' verhaaltrant te geven volgt hieronder zijn verslag van de terugtocht tot aan Sprinkhaansnek.

Dagblad "*De Locomotief*", Semarang, Woensdag 10 September 1902, No.210 eerste blad "Schetsen uit den Heldenstrijd der Boeren" (door J.A.J. Douwes Dekker geschreven voor "*De Locomotief*")

Sprinkhaansnek

Sedert 23 November 1900, na de inname door de Wet van het naar hem genoemde "Dewetsdorp",³¹ Z(uid)W(est) van Bloemfontein, had een enorme en verbitterde Engelsche legermacht ons verdreven uit onze posities en voortgejaagd en was voor ons een moeilijke aftocht begonnen naar de Kaapkolonie, waar wij gehoopt hadden een succesvollen inval te doen. Afwisselend vechtend en vluchtend voor een overmacht, die nog steeds aangroeide, bereikte ons afgemat lager, na een zwaren regen van drie volle dagen, de Zuidelijke grens van den O(range) V(ry) S(taat); maar groot was onze teleurstelling, toen het oversteken van de Oranjerivier van wege den hoogen waterstand onmogelijk bleek; geen der driften was doorwaadbaar.

Ons paardencorps zou desnoodsnog door Zanddrift (west van Bethulie) zwellende den overkant kunnen hebben bereikt, doch voor ons lager met zijn zware karren, wagens en kanonnen was het een hopeloos werk.

Wat te doen? Wachten? Onmogelijk; de vijand was nog slechts een half uur te paard achter ons...

Een korte krijgsraad en tot terugtocht werd besloten, een terugtocht zoo ellendig en treurig, zoo vol ontberingen, dat mensch en dier daaronder bezweken; steeds vervolgd, beschoten en opgejaagd door elf engelsche legerafdeelingen, die te zamen een sterkte uitmaakten van 12 000 man. Dagelijks vielen er ossen gedurende den trek dood in de jukken, dagelijks werden tal van oververmoeide paarden langs het pad achtergelaten. Onze arme rijdieren waren zoo afgereden, zoo uitgeput, dat ze onder ons nedervielen en bezweken. Kon het anders, als men nagaat, dat wij dikwijls 20 uren van het etmaal in het zadel zaten.

28. *De Locomotief*, Semarang, 25 augustus 1902.

29. Ver Loren van Themaat, *Twee jaren in den Boerenoorlog*, p.211.

30. Ver Loren van Themaat, *Twee jaren in den Boerenoorlog*, p.244. Anábasis is klassiek Grieks en betekent bestijging en tocht naar het plato in het binnenland. Anábasis is de titel van het verhaal door de Atheense officier en schrijver Xenophon over de inval en terugtocht van 10 000 Griekse huursoldaten (het zijn er in werkelijkheid minder geweest) na hun inval in het Perzische rijk van koning Arthaxerxes in 401 v.C. onder aanvoering van de troonpretendent Cyrus; zij behaalden een Pyrrhus-overwinning, welke in feite een nederlaag was, en volbrachten hun mars door het Perzische rijk op weg naar de zee en haar nu vaderland ondanks verliezen met goede afloop.

31. Dewetsdorp is genoem naar de vader van Christiaan R. de Wet, niet naar hemzelf.

In den nachtelijken trek van 11 op 12 December 1900 werden op Smithfieldrand 273 paarden achtergelaten die door uitputting niet verder konden.

Zoo was het 13 December geworden. Als een groote vale slang bewoog ons lager zich traag over de vlakke, terwijl de heete stralen der Zuid-Afrikaansche zon den trek bezwaarden. Heel in de verte achter ons wezen de nog in den dampkring hangende dofroode stofwolken, opgewoeld door de hoeven onzer paarden en ossen, zich vaag afteekend tegen de wit-blauwe lucht, het pad aan, dat Christiaan de Wet gekozen had om aan zijn vervolgers te ontkomen. Dit was evenwel met zoo'n uitgeput lager, met zoo'n handjevol menschen, wien ontbering en teleurstelling op het ruwe aangezicht te lezen stonden, geen gemakkelijk werk.

De meesten onzer waren afgestegen, hun paarden leidende om den armen dieren den tocht te vergemakkelijken. Tegen 10 uur in den morgen bereikten wij Houtnek – W(est)³² van Bloemfontein – en de Wet besloot in dezen nek, het mocht kosten wat wilde, een zoo krachtig mogelijk tegenstand te bieden ten einde aan onze trekdieren voor eenige uren rust te gunnen. Er werd uitgespannen aan den anderen kant van den nek, terwijl wij in onze posities den vijand tot kort voor zons-
 ondergang het hoofd boden en hem den doortocht beletten. Daarna werd weder order gegeven om in te spannen, en nog was de zon niet ter kimme gedaald toen de zweepslagen der drijvers, het gepiep van ongeoliede wagenwielen en het snuiven der ossen bewezen, dat weer een zware nachtelijke trek in het vooruitzicht was.

Kort daarop viel de duisternis in. De nacht was gedaald en had alles gehuld in een geheimzinnig zwart. Het was doodsch en stil om ons heen. De geluiden in de steppen verstomden langzamerhand en vredig en rustig was de natuur. Doch niet rustig waren de gemoeieren der mannen, die in hun verscheurde en gesleten kleeren in stap voortreden in groepjes links en rechts van den trek. Op die gebaarde aangezichten, vermagerd door ontbering doch gehard door den krijg, en somber beschenen door de maan, die een twijfelachtig bleek licht verspreide over de vlakten, stond een diepe haat te lezen tegen den overweldiger en in harten werd de wraak gevoed tegen den vrouwenbeul, den brandstichter en moordenaar, tegen den Engelschman. Diep gedoken in de kragen hunner jassen, het geweer slingerend in de "gunbags" (geweertassen) naast het zadel, beide handen in de zakken hunner broeken, om ze tegen de scherpe nachtkoude eenigszins te beschermen, terwijl de teugels achteloos neerhingen op den nek hunner vermoeide paarden, reden zij daar voort, op gedempten toon en afgebroken pratend over vrouw en kind, die wreed mishandeld werden en gevangen en over hun hoeven, die verbrand waren, omdat zij den ongelijken strijd voor Vrijheid en Recht niet wilden, niet mochten opgeven. En dan waren zij vastbaraden den krijg vol te houden, en fonkelden hun oogen een wijle van moed en energie en van wraaklust.

Nu en dan werd een oogenblik halt gehouden, omdat "da perderuiters ankom", gewoonlijk onze verkenners, die berichten kwamen brengen "Tot Driefontein voor veilig", "links tot Boesmanspruit het ons neks gewaar" of "Bij ou Piet Viljoen se plaats uur 'n half ander kant die kop lê 'n groote engels laer, ma elle is ristig".

Dan kwam langzamerhand de trek weer in beweging, koers houdende of veranderende naar gelang der ingekomen rapporten, en het eentonig "klik klak ... klok ... klok klok" van de groote houten wielen der ossenwagens over het zandig pad verbrak wederom de stilte. Heel in de verte hielden de jakhalzen, onbewust, dat weldra een rijke buit in menschen- en dierenvleesch hen wachtte. Zoo reden wij den geheelen nacht door en werd de stap van onze paarden onzeker en traag; ook wij voelden ons afgetoed en lusteloos.

Met het aanbreken van den dag doemden voor ons op in zwartgrijze massa, nog gedeeltelijk aan het oog onttrokken door een omhulsel van nevel en dampen, en in vage, onzekere lijnen de bergen van Taba Nchu. Toen een uur later de zon de schemering had doen wijken en in al haar zomerluister haar verkwikkende stralen aan ons allen deed gevoelen waren wij dezen bergketen tot op korten afstand genaderd, terwijl Sprinkhaansnek, door welken wij hoopten ons geheel aan de engelsche legermacht te onttrekken, zich in al zijn grootsche ruwheid duidelijk aan ons oog vertoonde. Blijde verwachting stond te lezen op een ieders gelaat; eindelijk dan toch zou de ellende van de drie laatste weken een einde nemen, eindelijk dan zouden uitputting en ontbering vervangen worden door enkele dagen van rust en kalmte, doch niet alvorens van deze afgematte mannen en zwakke dieren een laatste heldenfeit zou gevergd zijn, niet alvorens wij een schier wanhopige poging zouden hebben aangewend tot redding van ons leger, niet alvorens Christiaan de Wet de wereld zou verbaasd hebben door een daad, die haar wedergade niet kent, niet alvorens een wonder gebeurd zou zijn.

Nog waren wij geen 3000 treden van den nek verwijderd, toen een dof dreunende slag, onmiddellijk gevolgd door het barsten van een granaat-kartets uit een onzichtbaar kanon een regen van kleine kogels deed nederdalen op ons rustig voort-trekkende lager.

Als door een electrischen schok was plotseling alle beweging uit den trek verdwenen, terwijl een angstig voor gevoel van een naderend onheil zich aan een ieder onmiskenbaar openbaarde. Blijven waar wij stonden was onmogelijk, want reeds de tweede bom was met dat rollend gefluit, eigen aan afgeschoten kanonskogels, door de lucht gesuisd en gebarsten met dien helderen metaalklank van shrapnells. "Waarheen?" was de stil-vragende uitdrukking op een ieders gelaat. Niemand wist het en toch tegelijkertijd weet allen. Met hun uitstekende bekendheid van het terrein en met hun kennis om van elke schijnbaar nietige omstandigheid zooveel mogelijk partij te trekken, had het goeie oog van den Boer reeds een stelling ontdekt, waar zij voorloopig althans beveiligd zouden zijn voor het kanonvuur van den vijand en het volgende oogenblik werd in wilde galop over een vreeselijk oneffen terrein in ordelooze vlucht dekking gezocht achter een zacht oplopende helling of bult. Het heeft niet veel tijd gekost, om die stelling te benutten, dan het mij kostte om dit neder te schrijven.*

Kort daarna was ons lager in grillige wanorde stilgehouden achter den bult; in bonte groepen liepen wij rond, druk pratende over den kritieken toestand, waarin wij geplaatst waren, terwijl anderen weer zich achteloos en vermoeid hadden nedergeveild op het zachte gras naast hun paarden, die zij van het hoofdstel ontdaan hadden, opdat de uitgehongerde dieren zich zouden kunnen tot goed doen aan het geurige groene kruid. Bewegingloos en met hangende koppen stonden onze trekdieren voor het onuitgespannen lager, geduldig het oogenblik verbeidende waarop zij zouden worden ontslagen van de knellende tuigen en jukken.

32. Dit moet zijn oost – niet west – van Bloemfontein.

Reeds vlamde hier en daar een helder vuurtje en maakten enkele Boeren aanstalten om hun eenvoudigen "commandokost, bestaande uit "milies" en een stukje vleesch, gereed te maken.

Een soort geestelijke verlamming drukte ons ter neer. Door de zekerheid, dat wij verkeerden in een hopeloos geval had zich een trek van moedeloosheid, van vertwijfeling verspreid over de gebruide aangezichten. Een vlag van onverschilligheid, die stemde tot kalme gelatenheid, had zich meester gemaakt van een ieder. Wel werd hier en daar een ontevreden woord gesproken over het beleid van Generaal de Wet, doch dit was gewoonlijk een uiting van persoonlijken haat. Als bij intuïtie gevoelden allen, dat er groote daden op handen waren, gebeurtenissen evenwel, waarvan wij de beteekenis niet kenden, waarvan wij nog geen flauw besef hadden, onwetend als wij waren met de plannen van den generaal. En er moest gehandeld worden, krachtig en snel; immers de ingekomen rapporten berichtten, dat de ons sedert drie weken vervolgende vijand dicht achter ons was. Ernstig stond het gelaat van Generaal de Wet, toen hij in den kring zijner officieren den krijgsraad presideerde, waarin een plan gemaakt en een besluit genomen moest worden tot redding van lager en manschappen.

En alles moest gebeuren in den kortst mogelijken tijd, en wel: ten eerste om een plotselinge overrompeling van de van achteren naderende engelschen te voorkomen, en ten tweede om aan den treurigen gedemoraliseerden geest, die onder ons heerschte, niet door een lang oponthoud en droevige werkeloosheid nog meer voedsel te geven.

Een omstandig verslag geven van hetgeen op dien krijgsraad besproken werd, kan ik niet; ik ben er niet bij geweest, al weet ik, dat verschillende plannen gemaakt werden. Eenige leden, waaronder, naar ik verneem, ook Generaal de Wet,³³ stelden plannen van verdediging voor; anderen weer dachten dat een goed gemanoeuvreeerde aftocht naar het zuiden meer kans van slagen zou hebben.

Eindelijk beweerde commandant Fourie** pertinent, dat de eenige kans op uitkomst bestond in een met alle kracht en snel geforceerden doortocht door Sprinkhaansnek; dat wilde dus zeggen: dwars op den vijand instrumen, die de posities bezet had in den genoemden nek en dan vechtende trachten ons een doortocht te banen door de Engelschen heen. Hoe roekeloos en zelfs onmogelijk dit voornemen aanvankelijk ook scheen, toch werd na eenige discussie aangenomen, dat het plan van commandant Fourie het meest uitvoerbare was en ook Generaal de Wet had wel ooren naar het wanhopige besluit, misschien juist omdat de uitvoering daarvan aan het onmogelijke grensde.

Nadat hij met zijn krijgsmanstalenten het plan van commandant Fourie³⁴ nader had uiteengezet en hier en daar gewijzigd, gaf hij zijn officieren de noodige instructies, waarna de krijgsraad uiteenging en de verschillende onderbevelhebbers zich bij hun respectievelijke commando's voegden ten einde hun maatregelen te treffen.

Generaal de Wet besefte duidelijk de bijna onoverkomelijke bezwaren, die gepaard zouden gaan aan deze onderneming, hij voorzag een ontzettend bloedbad in den meer dan drie mijl langen nek en alvorens tot handelen over te gaan wilde hij een korte toespraak houden tot zijn burgers, niet om hen op te beuren of aan te moedigen, en hen te vleien met de voorspiegeling van den gunstigen uitslag; integendeel, hij wilde hen wijzen op het ernstige, het vermetele zelfs van de onderneming om hen daarna te doen inzien, dat geen andere weg tot redding en behoud overbleef wilden zij niet allen in handen onzer gehate vervolgers vallen.

Treurig en somber stond zij gelaat toen hij eenige oogenblikken later een ossenwagen beklom en het woord richtte tot zijn Burgers. Het is jammer, dat slechts een klein gedeelte zijner manschappen de bezielende toespraak gehoord heeft, die op indrukwekkenden toon over zijn lippen kwam. De meeste waren buiten het bereik zijner stem, terwijl andere, gedemoraliseerd als zij waren, geen lust gevoelden en de kracht misten om de geestdoodende moedeloosheid, die hen allen beheerschte, te doen wijken door het aanhoren van een rede, die hen als het ware machinaal moest opwinden. En immers zij konden hun aanvoerder reeds sedert langen tijd; zij wisten dat zijn moed nooit verzwakte, en dat hij ook nu weder gelijk zoovele malen trachten zou hen aan te sporen tot verzet en volharding.

Om deze toespraak haar eigenaardig karakter en beteekenis te doen behouden, geef ik haar hier zooveel mogelijk onveranderd terug in die wel is waar aan grammaticale eischen weinig beantwoordende, doch niettemin praktische en kernachtige taal der Boeren.³⁵

Het was stil om ons heen, en duidelijk klonken zijn woorden, die hij sprak uit volle overtuiging: "Burgers, broeders en vriende. Jelle wat van die begin van die oorlog met mij is saam geweest, en alle zwaarigheid saam het deurgestaan, jelle weet dat ek al baie male deur ons vijand was vasgekeer. Van Vuurenskloof, Caledon, Bethlehem³⁶ is plekke wat jelle allegaar nog ni vergeet het ni, ma zoos ek vandaag is vassekeer was ek nog nooit ni. Ek sal ni ontken ni, dat die taak wat die Heere vandaag op ons skouers heef gelê zwaar en moeilik is; twentig dijzend Engelse is achter ons, twaalf dijzend druk ons op van die zijkante en hoevele in die nek lê, weet ons ni, ma burgers, la ons ni die moed verloor ni en la ons blij vertronv op die

33. Jules Douwes Dekker is verkeerd ingelicht. Er is namelijk geen volledige krijgsraad van De Wet met zijn officieren gehouden, want Christiaan de Wet was bij de achterhoede en P.J. Fourie heeft na overleg met enige officieren in de voorhoede besloten om door Sprinkhaansnek te breken.
34. Dit is generaal Piet J. Fourie. Zie over hem de Index van L.S. Amery, ed., *The Times History of the War in South Africa*, deel 7, Londen 1909, p.102. Over de door Douwes Dekker genoemde afvalligheid vermeldt Deel 5 van dit werk (Londen 1907, p.289 noot): "On the ground of compromising correspondence with the British, Fourie had recently been relieved of his command in the south-west (van de Oranje-Vrijstaat)." Hij is inderdaad afgedankt als commandant-generaal van de Zuidwestelijke Vrijstaat in juni 1901, maar niet afgezet als officier, zoals Jules vermeldt.
35. Deze toespraak kan niet op deze plaats en dag zijn geleverd, want De Wet was niet ter plaatse. Maar bij andere gelegenheden heeft hij soortgelijke toespraken geleverd. Ver Loren van Themaat geeft een uittreksel van zo 'n toespraak tot de burgers te Fouriesburg in september 1901 op pp.315—320 van zijn boek *Twee jaren in den Boerenoorlog*. — Interessant is intussen Jules' poging om het Afrikaans, dat hij nooit in geschreven vorm heeft gezien, fonetisch weer te geven.
36. Gevecht bij Van Vuurenskloof bij Potchefstroom op 30 oktober 1900 (zie Ver Loren van Themaat, *Twee jaren in den Boerenoorlog*, p.202) — overtocht over de Caledonrivier tweemaal in december 1900 — gevecht bij Bethlehem in juli 1900.

Heere, die ons ni verlate heef en die met ons zal blij zoolang as ons met onwankelbare geloof op Hom vertrou en as dapper manne blij vech v'r ons rech en ons dierbare land.

Hier blijve ken ons ni, hier zal ons allegaar as weerlooze lammers gevang worde, want die Engels is ma net twintig menite achter ons; daarom burgers, la ons 'n kloeke besluit nieem, en la ons ni draal (aarzelen) ni om dwars deur die nek te jaag, wa die Engelse pesisie gevat het. Ek weet burgers ons gaat 'n groote ding doen en ek wil v'r jelle ni ontken ni, dat ons bitter zwaar zal krij en as ons anderkant die nek uitkom en ons het 400 van ons burgers verloor, dan nog zal ek 'God's vinger' in ons werk zien. Daarom burgers en vriende nogmaals la ons moed blij hou, la ons as rechte Afelkaanders en dapper manne, strij met die oog op God gerich, die ons nog steeds bijgestaan en gehelp het, wa ons op Hom vertrou het. La ons bidde!****

Dadelijk ontblootte een ieder stilziggend het hoofd en deed de Wet een kort en krachtig gebed. Het was inderdaad een aangrijpend oogenblik, deze fiere mannen bij elkander te zien met onmiskenbare sporen van verslagenheid en armoede op aangezicht en kleding, aan alle kanten bedreigd met vernietiging en ondergang, zich verenigende in het gebed om bijstand en zegen van den Allerhoogsten voor de wanhopige poging tot redding, die zij gingen wagen.

J.A.J. Douwes Dekker

Noten van Jules Douwes Dekker

*Bij overrompeling, verwarring en paniek handelt iedere Boer voor zichzelf en naar zijn eigen inzichten, terwijl hij bevelen van boven hem gestelde officieren, voor zoover deze niet strooken met zijn eigen voornemens, totaal negeert. Discipline is een woord, dat sommigen slechts bij naam kennen en waarvan velen de beteekenis in het geheel niet weten, ofschoon hij gaarne en gewillig van te voren gegeven bevelen dikwijls met groote nauwgezetheid ten uitvoer brengt. Trouwens mijn ondervinding heeft mij geleerd, dat discipline slechts noodig is bij menschen, die als huurlingen geroepen worden hun naasten te dooden en te verdelgen en die "moet" met een "t" te toonen hebben zonder hogere inspiraties. Waar evenwel in den Z.A. oorlog aan den kant der Boeren gevochten werd, niet uit dorst naar goud en bloed, maar uit heilige vaderlandsliefde en uit de noodzakelijkheid om land, have en goed te verdedigen tegen den overweldiger is discipline overbodig. Is een Boerencommandant dapper, beleidvol en voortvarend, geniet hij het vertrouwen zijner burgers en is hij gezien en geliefd in het commando, dan is zijn wil wet, en worden zijn orders uitgevoerd met ongedisciplineerde doch tevens ongeëvenaarde nauwgezetheid. Onnoodig is het hier langer over uit te weiden. Commandant Daniël Theron, die jammer genoeg reeds vroeg gesneuveld is, heeft met zijn schare alle voorstanders van discipline beschaamd, en alle vertoogen omtrent de onmisbaarheid van discipline in een leger teniet gedaan.

**Later heeft deze Afrikaander op aandringen van zijn onwaardige vrouw verraad willen plegen, hetgeen evenwel nog in tijds door ons ontdekt werd. Een krijgsraad, waarvoor hij kwam te verschijnen, sprak hem vrij van wege de uitmuntende diensten, die hij steeds aan land en volk bewezen had, en omdat hij een oprecht berouw toonde. Hij ging weder vrijwillig op commando als gewoon burger evenwel, wijk hij natuurlijk na het voorgevallene als commandant ontslagen was.

***Waren het fransche soldaten geweest en geen Zuid-Afrikaansche Boeren, dan zou waarschijnlijk een uitbarsting van geestdrift deze toespraak van Christiaan de Wet hebben begroet, en zou opeens alle moedeloosheid voor eenige oogenblikken zijn veranderd in wilden onberaden moed. Toen evenwel sprak hij tot den lakoniek Afrikaander, die slechts zelden en dan nog zeer weinig in extase wordt gebracht. Nergens kon men opmerken, dat hun lusteloosheid was geweken of dat zij veel waarde hechtten aan die toespraak.

Het verhaal van Christiaan de Wets eerste, mislukte inval in de Kaapkolonie, van zijn tocht door Sprinkhaansnek bij Thaba Nchu tussen Bloemfontein en Ladybrand³⁷ op 16 november 1900 en van zijn stoutmoedige doorbraak door deze nek naar het Noorden in tegenovergestelde richting op 14 december 1900 is gedaan door Christiaan de Wet zelf, door Ds. J.D. Kestell, zijn veldprediker, en H. Ver Loren van Themaat, lid van het TVK.³⁸ Het verslag van Jules Douwes Dekker in *De Locomotief* van 10 en 11 september 1902 wijkt op de volgende punten van hun bondige verslag af. Hij schrijft, dat De Wet krijgsraad heeft gehouden en aan kommandant Jan Theron mondeling en persoonlijk heeft opgedragen met de TVK-leden het eerste door de nek

37. Ds. J.D. Kestell merkt in zijn boek *Through shot and flame* (uit het Nederlands vertaald, Londen 1903) in een noot op p.145 over de naam Sprinkhaansnek op: "So the ridge was named near Zwartlapberg (welke naar het westen overgaat in Thaba Nchu, C.d.J.) ever since the famous passage of the 14th December 1900. Sprinkhaans Nek proper lies somewhat farther north."

38. C.R. de Wet, *De strijd tusschen Boer en Brit*, Amsterdam 1902, en vele vertalingen van dit werk in andere talen; J.D. Kestell, *Through shot and flame*, Londen 1903; H. Ver Loren van Themaat, *Twee jaren in den Boerenoorlog*, H.D. Tjeenk Willink & Zoon, Haarlem 1903, pp.212-252.

te stormen en de Britse schansen aan weerszijden van de weg te trotseren. Dat kan niet juist zijn, want De Wet was met president Steyn en generaal Philip Botha in de achterhoede en het was commandant Fourie, die het bevel tot bestorming van de nek gaf. De Wet kan bij deze gelegenheid dan ook niet de toespraak tot zijn burgers hebben gehouden, welke Jules hem in de mond legt; die toespraak kan echter zeer wel bij een andere gelegenheid zijn gehouden.

Voorts heb ik bij andere schrijvers geen melding gevonden van het Britse tentenkamp midden in de nek, dat door De Wets commando werd gepasseerd en blijkbaar verlaten was, alsook van de aanval door Britse ruitery uit de vlakte benoorden de nek op het TVK als voorhoede der Boeren en op de tros, welke de voorhoede volgde. Jules heeft zich blijkbaar enige toevoegingen aan zijn verslag veroorloofd om dit schilderachtiger te maken.

Met commandant S.B. Buys bij treinbuitery

Jules schrijft, dat hij na De Wets mislukte eerste inval in de Kaapkolonie en de daarbij doorstane ellende geen lust voelde om deel te nemen aan de tweede inval, welke De Wet in januari en februari 1901 heeft ondernomen en welke eveneens is mislukt. Na de herkiezing van president Steyn door de burgers van de Vrijstaat te velde in januari 1901 vroeg Jules aan generaal De Wet verlof om hem met een rapport naar generaal Louis Botha of Koos de la Rey te sturen. President Steyn stemde dadelijk toe, De Wet eerst na het gevecht bij Tabaksberg ten zuidoosten van Senekal op 30 januari 1901. Een dag later werden Jules en een kameraad met een mondeling verslag naar De la Rey in West-Transvaal gestuurd.

De twee rapportrijders staken de Vaalrivier over en betraden het distrikt Heidelberg. Daar vernamen zij van een boerin op een boerderij, dat het commando van commandant Stephanus Bernardus Buys van Heidelberg dichtbij gelegd was en zij zochten het op. Buys legde zich toe op het opblazen van Britse treinen op de spoorlijn tussen Elandsfontein (thans Germiston) en Volksrust. Hij ontving de twee rapportrijders hartelijk en nodigde hen uit om de treinbuitery in het komende etmaal bij te wonen. Jules geeft hiervan een wederom kleurrijk, maar historisch niet geheel juist verslag in *De Locomotief* van 20 oktober 1902.

De ware toedracht is, dat manschappen van Buys in de nacht van 12 op 13 februari 1901 een mijn van het destijds gebruikelijke type onder een spoorstaaf 4 Engelse mijlen beoosten het station Greylingstad hebben gelegd en dat in de morgen van 13 februari een goederentrein deze mijn heeft "afgetrap", zoals de Afrikaners nu ook nog zeggen, en ten dele ontspoord is. Jules beschrijft in een noot onder zijn verslag dit soort mijn als een uitvinding van een jonge Duitser, die de mijn volgens Jules zelf heeft gesteld. De mijn bestond uit een lading dynamiet, welke tot ontploffing werd gebracht door een patroon in het slot van een Martini Henrygeweer, waarvan de loop was afgezaagd en dat naast het dynamiet was geplaatst. De patroon werd afgevuurd doordat de eerste wagen van de passerende trein de spoorstaaf en aldus de trekker van het slot omlaag drukte. De naam van de Duitse uitvinder wordt niet door Jules genoemd, maar is waarschijnlijk de bekende Carl Cremer.³⁹ Cremer behoorde tot de afdeling van Jack Hindon, die zich evenals commandant Buys toelegde op het opblazen van Britse treinen, en wel op de Oosterspoorlijn van Pretoria naar Komati-

39. Gustav S. Preller, *Kaptein Hindon, Oorlogsavonture van 'n Baas Verkenners*, Nasionale Pers, Kaapstad enz. p.181-182, p.246-248, - treinbuitery bij Balmoral op 13 februari 1901, p.211.

poort en op de Noorderspoorlijn van Pretoria naar Pietersburg. Toevallig heeft Hindons afdeling op dezelfde dag, 13 februari 1901, een trein bij Balmoral op de Oosterlijn opgeblazen. Weliswaar is de mijn onder die lijn geplaatst door Hindons adjudant de Nederlander Henri Slegtkamp en niet door Cremer, maar het is het waarschijnlijkste, dat Cremer op die dag bij Hindon en niet bij Buys was.

Jules beweert over de Duitse uitvinder: "Later (is hij) in handen der Britten gevallen werd hij herkend als de beruchte 'train wrecker' en ... gefusilleerd." Cremer is echter niet terechtgesteld, doch gesneuwend tijdens een treinopblazing by Potgietersrust op 10 augustus 1901.⁴⁰

Na het plaatsen van de mijn posteerde het commando van S.B. Buys zich verdekt op korte, maar veilige afstand van de ondermijnde spoorstaaf. Enige uren na zonsopgang kwam een goederentrein aanstomen. Deze bleek later zwaar beladen met levensmiddelen en paraffine te zijn. De locomotief was uit voorzorg achter aan de trein gekoppeld en de trein werd gevolgd door een gepantserde trein met een groot aantal soldaten (volgens Jules wel 250) en een maximkanon als bescherming. Van de goederentrein werden de eerste wagens ontspoord. De machinist en stoker trachtten de locomotief los te koppelen, maar werden door enige schoten van het aanstormende commando verjaagd. De gepantserde trein beschoot de Boeren hevig, doch dezen vonden dekking achter de goederentrein. Jules verhaalt, dat de Duitser de locomotief, welke nog volop stoom ophad, loskoppelde, hem in beweging zette en eraf sprong. De locomotief stormde in volle vaart op de gepantserde trein af en deze koos al schietende ijlings het hazenpad. Of locomotief en trein hebben gebotst, is blijkbaar onbekend.

Terwijl de burgers de beladen goederentrein plunderden, werden zij beschoten door een verdragend scheepskanon op een kopje bij Greylingstad geposteed. Na de plundering werden de achtergelaten goederen in de trein met paraffine begoten en in brand bestoken. Een foto van de brandende trein is spoedig daarna in Brittannië gepubliceerd.⁴¹ Helaas ontplofte een bom uit het scheepskanon onder twee paarden, waarvan een werd bereden door burger Frikkie van Eeden, voorheen van Knysna, en alle drie werden gedood. Jules geeft aan hem de verkeerde naam Petrus Jacobus Pretorius.⁴²

Na deze treimbuitterij is Jules waarschijnlijk verder gereden naar generaal De la Rey in West-Transvaal. Hij vertelt, dat hij in het lager van Jan C. Smuts was tijdens de nachtelijke overval door Babingtons strijdmacht op dit kamp bij Goedvoorzicht, distrikt Ventersdorp, op 13/14 april 1901 — niet maart 1901, zoals Jules per abuis

40. G.S. Preller, t.a.p., noot 16: "Carl Cremer had sig oorgegee, maar werd neergeskiet terwyl hy vlakby die trein met sy hande-op staat".

41. H.W. Wilson, *After Pretoria: The guerilla war, The supplement to With the flag to Pretoria*, Londen 1902, p.378. Dit propagandawerk verhaalt over de hier besproken treimbuitterij: "On the 13th (February 1901), midway between Vaal Station and Greylingstad, a pilot engine with three trucks was blown up, while crossing a culvert. An armoured train behind the pilot engine brought a Pom-Pom into action and speedily drove and (sic) enemy off." De onwaarheden in dit bericht zijn duidelijk.

42. De naam Frikkie van Eeden staat in J.G. van den Heever, *Op kommando onder kommandant Buys*, Nasionale Pers, Bloemfontein, enz., 1944, p.67. Verslagen van S.B. Buys' treimbuitterij op 13 februari 1901 staan op pp.65—67 in het boek van J.G. van den Heever en in J.D. Kilian, *Laat ons veg*, Perskor, Johannesburg 1975, pp.70—71. Dr. Hero Tileman schrijft in zijn boek *Tagebuchblätter eines deutschen Arztes aus dem Burenkriege*, München 1908, p.239: Unterwegs nach Trichardt, den ehemaligen Befehlshaber der Staatsartillerie, getroffen, teilte mit, dass Veldkornett Buys (dit moet zijn commandant Stephanus Bernardus Buys) — derselbe, durch den ich auf der Bahnreise von Volksrust nach Pretoria fast verunglückt war — zwischen Standerton und Heidelberg einen Zug abgefangen hat und zehn Ochsenwagen Frachtgüter erbeutete".

vermeldt. De meeste burgers ontkwamen te paard met verlies van alle wagens, een 12-pondskanon en een maxim, volgens Britse geschiedschrijving.⁴³

“Episoden”

Onder het opschrift “Episoden” vertelt Jules in *De Locomotief* van 3 Oktober 1902 enige voorvallen in de oorlog, waarin noncombattanten slachtoffer waren.⁴⁴ Hij beschrijft het treurige lot der vrouwenlagers, welke werden achtervolgd en beroofd door Britse soldaten. Hij verhaalt, hoe in augustus 1901 een vrouwenlager bij Winburg werd overvallen; een vrouw uit dat kamp, Mejuffrouw Geldenhuys, vluchtte te paard, werd door een Britse officier ingehaald en schoot hem met een revolver dood. Een Britse krijgsraad te Bloemfontein veroordeelde haar tot een jaar dwangarbeid. Een ander vrouwenlager werd nabij generaal J.C. Smuts' lager bij Ventersdorp in april 1901 overvallen. De echtgenote van Daniël van Graan vluchtte in een kar en werd ingehaald door een Britse cavallerist. Haar begeleider was een bereden jongen van 13 jaar met de naam Cornelis Venter, volgens Jules. Hij schoot de Brit met zijn Martini-Henry-geweer dood en nam diens paard, geweer en patroonband. Hij is later gesneuveld.

Nog een oncontroleerbaar oorlogsverhaal van Jules is het volgende. Twee jongens van 16 en 17 jaar vingen bij Boshof in oktober 1901 de Engelse scout Williams. Onderweg trok deze Brit een verborgen revolver, wondde de 17-jarige Japie Joubert dodelijk en vluchtte. Japie vroeg zijn maat om zijn geweer en schoot Williams dood. Kort daarna stierf hij.

Jules verwijst daarna in *De Locomotief* van 3 Oktober 1902 naar vragen, hem te Batavia gesteld, over “murders in cold blood”, volgens de Britse pers door Boeren gepleegd. Hij schrijft: “Op de vraag: zijn door de Boeren gewonde en gevangen Engelschen wel eens doodgeschoten, antwoord ik onbewimpeld ja.” Hij verklaart deze daden uit voorafgaande wreedheden door Britten jegens noncombattanten gepleegd en eindigt zijn brief als volgt: “Tot eer van alle Boerencommandanten in den Oranje-Vrijstaat en in den Transvaal dient hierbij opgemerkt, dat zij dergelijke wraakoefeningen nooit hebben aangemoedigd of in de hand gewerkt.” De Duitse arts Hero Tileman, die tot de vrede bij de Boerecommando's werkzaam is geweest, bevestigt dit en voegt toe, dat ook vele gewone burgers dergelijke daden ten strengste afkeurden.⁴⁵

In *De Locomotief* van 25 augustus 1902 getuigt Jules van zijn verering voor president Steyn, welke verering door alle vreemde vrijwilligers bij de Boeren werd gedeeld. Hij prijst Steyns moed en minzaamheid tijdens de vele ontberingen en beklemtont Steyns voorkomendheid jegens vreemde vrijwilligers. Dezen hadden zelfs een streepje op de burgers bij hem voor, omdat, zoals hij zei: zij ver van hun vaderland vechten voor onze zaak. Toen Steyn bij Bethlehem een Hollander blootsvoets zag lopen en van hem hoorde, dat hij geen schoenen meer had, zei Steyn: Ga dan maar naar mijn kar, daar zal je nog een paar schoenen van mij vinden.

Jules verhaalt ook de arrestatie van een verrader bij de inname van Dewetsdorp in november 1900. De krijgsraad veroordeelde hem ter dood, doch met slechts één stem meerderheid en daarom weigerde president Steyn het doodvonnis te bekrachtigen.

43. *De Locomotief*, 5 Oktober 1902. Volgens L.S. Amery, ed., *The Times History of the War in South Africa 1899–1902*, deel 5, Londen 1907, pp.227–229, is dit de nachtelijke aanval door Babington op J.C. Smuts' lager bij Goed-vooruitzicht op 13/14 april 1901.

44. *De Locomotief*, 3 oktober 1902.

45. Hero Tileman, *Tagebuchblätter*, pp.112–114.

Ook Ds. Kestell vertelt van dit geval op p.150 van zijn boek en noemt als naam van de verrader Van der Berg.⁴⁶

Men vindt Jules Douwes Dekker enige malen vermeld in berichten van kameraden uit Zuid-Afrika. Het *Soerabatasch Handelsblad* van 5 oktober 1900 deelt mede: "De heer Douwes Dekker (d.i. Jules), Java-kampioen, moet zich als militair wielrijder onmisbaar hebben gemaakt. Het bericht dat hij gevangelijk naar Ceylon zou zijn gebracht, is onjuist." Juist is, dat Jules nooit heeft geschreven, dat hij in Zuid-Afrika een fiets heeft bereden, en dat zijn broer Ernest als krijgsgevangene in augustus 1900 naar Ceylon gestuurd is.

Het Nieuws van den Dag voor Nederlandsch Indië van 5 augustus 1901 bericht: "In een schrijven, gedagteekend 17 April 1901, meldt dr. H. Verloren van Themaat uit Ermelo (in Transvaal) o.a., dat Douwes Dekker (Jules) in het begin van Maart naar Transvaal is gegaan. Zijn familie zal dit zeker met een zucht van verlichting vernemen." Dit bericht was ontleend aan het *Soerabaiasch Handelsblad*.

De Informatiedienst van de Zuid-Afrikaansche Republiek te Dordrecht schreef op 26 mei 1902 aan de weduwe van Eduard Douwes Dekker (alias Multatuli) geboren Hamminck-Schepel te Amsterdam: "Van iemand kort geleden uit Zuid-Afrika teruggekeerd in Nederland vernamen wij omtrent Jules Douwes Dekker, naar wien door U indertijd geïnformeerd werd: 'Jules Douwes Dekker ontmoette ik in October 1901 te Hoopstad. Hij was hersteld van eene ziekte en was op den terugweg naar het kommando van Generaal de la Rey'".⁴⁷

De bron het dit bericht is hoogstwaarschijnlijk weer H. Ver Loren van Themaat, die op 30 april 1902 in Nederland was teruggekeerd. Op zijn reis uit de Vrijstaat naar Duits Zuidwest-Afrika was hij van 15 tot 20 oktober 1901 in Hoopstad bij Kimberley, dat toen in handen van de Boeren was.⁴⁸ Daar heeft hij vermoedelijk de herstellende Jules ontmoet.

Jules is in 1901 en het begin van 1902 maandenlang in het veld in de westelijke Vrijstaat onder commandant Piet Erasmus geweest en heeft de sluipoorlog moedig volgehouden ondanks ziekte en verwondingen. Hij noemt zijn commandant per abuis Piet Pretorius en meldt, dat deze op 3 april 1902 is gesneeuwd. Er is inderdaad een commandant van die naam bekend, die lid van het TVK is geweest, maar de officier, die Jules bedoelt, kan slechts Piet Erasmus zijn geweest; deze is inderdaad op 2 april 1902 bij Boshof gevallen.⁴⁹

Het oorlogs-lot heeft Jules in februari 1902 achterhaald. Volgens zijn mededeling is zijn paard tijdens een gevecht bij Boshof onder hem doodgeschoten en is hij krijgsgevangen gemaakt.

Ik laat hier Jules' kort verslag van zijn oorlogsbelevissen in zijn schrijven aan de Unieregering van 1938 volgen.

"Veldslagen of gevechten waaraan deelgenomen: Kleine gevechten onvermeld — Paardenkraal (d.i. Paardeplaats bij Belfast) — Dalmanutha, Machadodorp — Daar-

46. Kestell, *Through shot and flame*, London 1903, p.150.

47. Leydsargief, Band 83, Copie (brieven) boek Postkantoor p.5, brief van Informatiedienst Zuid-Afrikaansche Republiek, dd Dordrecht, 26 mei 1902 — Overigens waren er meer vrijwilligers uit Nederlands Oost-Indië bij de Boerencommando's. Een niet bij name genoemde oorlogscorrespondent bij de Boeren schreef in het *Bataviaasch Nieuwsblad* van 4 oktober 1900 onder het opschrift "Uit den Oranje-Vrijstaat": "de rapportgangers zijn bijna alle(n) Hollanders en wat nog aardiger is meest Indische jongelui of ten minste in Indië geweest".

48. H. Ver Loren van Themaat, *Twee jaren in den Boerenoorlog*, pp.335 — 336.

49. C.J. Badenhorst, *Uit den Boerenoorlog 1899—1902*, Boekhandel v/h Heveker & Wormser, Amsterdam/Pretoria 1903, p.155.

na over Barberton naar de Wet met rapport over het vertrek van Pres(ident) Kruger met de 'Gelderland' naar Europa — Inname van De Wetsdorp — Tocht naar de Kaapkolonie — Caledonrivier — Sprinkhaansnek — Van Rensburgdrift en Frederikstad — Bothaville — Leeuwkop — Treinbuitery onder Comm(andant S.B.) Buys in het Heidelbergdistrict — Bij speciale dagorder vermeld door pres(ident) M.Th. Steyn en de Wet voor mijn gevecht bij Tienfontein (?Driefontein?), Wepenaar, en in het bezit van een lofwaardig getuigschrift van pres. Steyn — Tabanshu — Twee malen gewond; eenmaal met ernstige complicaties als gevolg — Na hersteld te zijn weder op commando gegaan — Werd op 16 of 18 Februari 1902 in een gevecht nabij Boshof gevangen genoemen door majoor Paris van de Irish Brigade. Mijn paard werd dood geschoten toen ons 'pad moet giee' — Ik diende toen onder commandant Piet Pretorius (dit moet zijn Piet Erasmus) die op 3 April (moet zijn 2 april), 1902 sneuvelde — Werd in Kimberley gevangen gehouden, voor de Court Martial geleid en tenslotte voor de High Court. Werd steeds geboeid van de gevangenis naar het hof geleid. Reden: toen ik gevangen genomen werd, was ik gekleed in de uniform van luitenant van de 'Imperial Light Horse' — Daarna werd ik gezonden naa(r) Trichinopolie in Britsch Indië — Bij aankomst aldaar werd mij aangeraden mij zeer rustig te houden 'for you ar a tried prisoner' — Ik antwoordde: 'Yes, I have been tried but I was not guilty!' — Men lachte schamper en zei: 'That's for you to know and for us to find out.' Kort na mijn aankomst in Trichinopolie werd de vrede verklaard en kreeg ik verlof om op eigen kosten naar Java terug te keren." Tot zover Jules' eigen beknopt verslag.

Hij noemt in dit verslag als zijn rang: "enkele malen korporaal van patrouille en korporaal van brandwacht"⁵⁰ en als zijn commando: "Bijna voortdurend onder Comm(andan)t (Jan) Theron in gemeenschap met Generaal Chr(istiaan) R(udolf) de Wet. Eenigen tijd onder Commandant P(iet) Pretorius (moet zijn Erasmus), in de distrikten Kimberley en Boshoff". Hij vermeldt als officieren en burgers met wie hij bekend was: "Danie (moet zijn: Jan) Theron, commandant, neef en opvolger van de onvergetelijke 'Kapi' (d.i. Kappie), gesneuveld door groote nalatigheid van Generaal Liebenberg... bovendien Mani-Malan (dit is Manie Maritz of Wynand Malan, die beiden hebben gediend bij het TVK) — Commandant (S.B.) Buys van het Heidelbergcommando — Wijlen comm(andant) P(iet) Pretorius (moet zijn: Erasmus), Generaal de Wet, President Steyn en zoo vele anderen — (burger) Reyneke, zwaar gewond gevangen genomen bij Tienfontein (vermoedelijk Driefontein bij Wepener). Volgens berichten als oorlogsverminkte nog wonende te Pretoria — Squire, Rebel uit de Kaapkolonie⁵¹ — Neteling, in gevecht met kaffer vermoord omdat zijn geweer ketste — Familie Scholten, Klipfontein, Wepenaar".

Krijgsgevangen in Brits-Indië

Jules heeft in *De Locomotief* van 7 en 8 januari 1903 twee brieven over zijn verblijf in het krijgsgevangenkamp te Trichinopoli gepubliceerd onder het opschrift "Uit den heldenstrijd der Boeren, De moord in het Trichinopoly-krijgsgevangenkamp". Dit kamp lag in Zuid-Brits-Indië niet heel ver van

50. De rang van korporaal bracht drukkende verantwoordelijkheid voor de gewone burger met zich, was daarom bij velen ongewild en werd daarom slechts bij tussenpozen bekleed. Zie hierover o.a. R.W. Schikkerling, *Commando courageous. A. Boer diary*, Johannesburg 1964; uitgave in Afrikaans *Hoe ry die Boere, 'n Kommandodagboek*.

51. Squires is inderdaad genoemd in A.J.C. Pieterse, *Oorlogsavonture van Generaal Wynand Malan*, Nasionale Pers, Kaapstad enz. 1946, p.265.

Ceylon. S.P.R. Oosthuizen schrijft in zijn proefschrift *Die beheer, behandeling en lewe van die krygsgevangenes gedurende die Anglo-Boere-oorlog 1899—1902*⁵² op pp.170—171: “Ewe troosteloos en onaantreklik (als fort Amritsar), was Trichinopoly, geleë in die suidoostelike streek, grensende aan Franse gebied, in ’n kaal uitgestrekte vlakte, geteister deur warm, droë en stowwerige winde. Die kamp, vroeër ongeskik as Britse militêre kamp, is gedurende die Anglo-Boereoorlog geskik bevind as ’n aanhoudingsplek vir Boere. Die gesondheidstoestand was hier waarskynlik niks swaker as in die ander Indiese kampe nie. Die uitputtende hitte, die groot gebrek aan water en die onaangename heersende wind het die lewe daar uiters onaangenaam gemaak en gevolglik ’n hoë liggaamlike en geestelike eis aan die krygsgevangenes gestel. Water is aanvanklik deur Indiese waterdraers na die kamp gebring, maar later is dit met waterkarre aangery. Die waterpompe was ver van die kamp af en gevolglik het water maar altyd skaars gebly. Die kamp was ongeveer 550 maal 300 tree groot en met ’n dubbele doringdraadheining omhein. Die twee omheinings was ag voet uitmekaar en tussenin is versperrings met kruisrade en doringtakke aangebring, sodat dit onmoontlik was om deur die omheining te ontsnap. Binne die omheining was twee rye hutte met ’n grondpad tussenin. Die hutte self was taamlik primitief en het bestaan uit ’n bamboesraamwerk en wande van grasmatte. Die dakke was van strooi. Vanweë die geweldige hitte is in elke hut vyf groot waaiers aangebring. Hulle is dag en nag in beweging gehou deur aan ’n tou te trek.

“Binne, sowel as in die onmiddellike omgewing van die kamp was daar niks om te sien nie, nog minder waarmee die krygsgevangenes hulle vrye tyd nuttig kon bestee. Parool aan gevangenes kon geen doel dien nie, want daar was geen plek waarheen krygsgevangenes kon of wou gaan nie. In hierdie kamp was majoor E.E. Ravenhill, majoor J.H. Campbell en majoor G.A. Ivatt agtereenvolgens die kampkommandante oor ongeveer 980 aangehoudenes. Trichinopolykamp is op 10 September 1902 amp-telik gesluit”.⁵³

Hitte, stof, verveling wegens die onaantreklike natuurlike omgewing en gebrek aan water hebben uiteraard veel bijgedragen tot een prikkelbare stemming, welke maar al te spoedig zowel bij ledige krijgsgevangenes als bij hun bewakers ontstaat. Zo ’n stemming vergt bijzonder veel tact van de kampbewakers, en deze was niet altijd aanwezig. Jules vertelt, dat kort vóór zijn aankomst in het kamp bij Trichinopoli, waarschijnlijk in April 1902, de welwillende en bij de kampbewoners geziene majoor Ivatt was vervangen door majoor E.E. Ravenhill. Deze was “een kort, dik ventje met een onaangenaam rood, opgeblazen gezicht, ... steeds norsch en ongemanierd ... (met) een zeer strenge en arrogante wijze van optreden”.⁵⁴ Men roddelde in het kamp, dat de majoor in oorlogstijd in Natal met weinig eerbare bedoeling een boerin op een plaats had bezocht. Bij de nadering van een afdeling Boeren vroeg hij de vrouw hem te verbergen; zij stemde toe mits hij zijn revolver afgaf; zij richtte daarna het wapen op hem en riep: Hands up, you English coward! Hij stak zijn handen omhoog en zij leverde hem aan de Boeren over. Zijn norske optreden tegen krijgsgevangenes werd door hen toegeschreven aan zijn wrok over dit voorval, aldus Jules.

Hij verkleinde hun voedselrantsoen, hetgeen onderlinge diefstal onder de gevangenes deed toenemen. Hun stemming verslechterde dan ook en werd weerspan-

52. Ongepubliceerd proefschrift Universiteit van die Oranje-Vrystaat, Bloemfontein, 1975.

53. Oosthuizen, t.a.p. noot 29, pp.170—171.

54. *De Locomotief*, Januari 1903.

nig en oproerig. Zij kwam op 3 april 1902 tot uitbarsting. Oosthuizen deelt hierover het volgende mede:

“In Trichinopoly in Indië, was dit ’n vaste gebruik dat die jonger krygsgevangenes elke aand deur die kamp loop en sing. Daarteen was nooit enige beswaar (geopper) nie. Terwyl hulle weer een aand, 3 April 1902, vergader om te sing, het een van die wagte op hulle gevuur en ’n paar van hulle gewond. Ander wagte het ook begin skiet, sodat daar uiteindelik, volgens H.J. van Rooyen, 13 gewond is, van wie ses later gesterf het. Volgens die Britse verslag is slegs vier krygsgevangenes gewond van wie twee, W.A. Botha en J. Veviers, aan hulle wonde oorlede is. Volgens hierdie verslag was daar totale wanorde onder die gevangenes en het hulle die wagte onder die klippe gesteek en het dit ook voorgekom asof hulle doelbewus wou uitbreek. Uit die ondersoek wat ingestel is en getuienis van die wagte, was dit duidelik dat die skuld vir die onluste op die Boerekommandant, Van Tygen (moet zijn: Van Tijen), gelê is. Hy is gevolglik tot tronkstraf veroordeel, Volgens H.J. van Rooyen kon talle krygsgevangenes hierdie aanklag teen Van Tygen weerlê. Hierdie skrywer beweer ook dat dit slegs die Indiër-wagte was wat geskiet het, maar volgens die getuienis in die hofondersoek, is dit duidelik dat ook Britse wagte aan die skietery deelgeneem het. Van Boerekant word dit ontken dat daar voor die skietery enige wanorde of opstandigheid in die kamp geheers het”.⁵⁵

In zijn uitvoerige verslag geeft Jules een ander beeld van de stemming in het kamp, welke op 3 april zwaar geladen was. Op de voorgaande dag weigerde de 24jarige B. Olivier zich te laten arresteren, omdat hij naar hij beweerde, onschuldig was aan enig vergrijp. Britse officieren — tenslotte majoor Ravenhill — sommeerden hem tevergeefs om hen naar buiten het kamp te volgen. De gevangenen stonden gereed om op de gewapende wachten los te slaan. De gevangene M.S.J.C. van Tijen, geboren Nederlander en voorheen secretaris van de post- en telegraafdienst der Zuid-Afrikaansche Republiek, trachtte te bemiddelen en overreedde Olivier om zich te laten arresteren in ruil voor Ravenhills belofte om hem vóór 12 uur (v.m.?) terug naar het kamp te sturen. Olivier kwam echter niet terug, hij was natuurlijk opgesloten. Tegen 6 uur, wanneer de Britse militaire politie in het kamp de nachtwacht placht te betrekken, marcheerden de gevangenen volgens gewoonte in optocht met de Transvaalse vlag het kamp rond. Tegen 9 uur n.m. werd het rustiger en Van Tijen overreedde de gevangenen om op het uur van het signaal “Lichten uit!” naar hun hutten terug te keren. Dat gebeurde. Maar inmiddels hadden 300 Britse soldaten zich rondom het kamp opgesteld en volgens Jules begonnen enigen van hen opeens te schieten. Vier burgers werden gewond, van wie twee dodelijk, namelijk Willy Botha en Jan Veviers. Jules en zijn kameraad Bosman brachten hen per draagbaar naar het kamp-hospitaaltje. Na de opdracht der regering om het oproer te onderzoeken zocht Ravenhill zondebokken en op 7 april werd Van Tijen gearresteerd. De kriegsraad veroordeelde hem op 7 mei 1902 tot 15 maanden dwangarbeid en Olivier tot 12 maanden in de gevangenis te Bangalore. Jules prijst Van Tijens karakter en optreden tijdens het oproer. De twee Britse soldaten die hadden geschoten, werden natuurlijk vrijgesproken, schrijft Jules briesend van verontwaardiging. Hij had als motto voor zijn bericht kunnen kiezen het gezegde, dat onder Boerenkrygsgevangenen circuleerde en dat een Brits kampofficier in de mond gelegd is: “A prisoner of war has no rights, we have just to keep him alive”.

55. Oosthuizen, t.a.p., noot 29, p.438; zijn bron is H.L. van Rooyen, *Ek was ’n krygsgevangene in Indië in 1902*, Senekal 1962, p.59 e.v.

Gelukkig maakte de vrede op 31 mei 1902 spoedig daarna een einde aan het krijgsgevangen bestaan. Zoals vermeld is, heeft de Britse legerleiding het onaangename kamp te Trichinopoli reeds in september opgeheven en de gevangenen naar huis gestuurd. Jules is op eigen kosten naar Java gereisd, waarschijnlijk met geld, dat zijn familie hem gestuurd heeft.

Slot

Met zijn terugkeer in Batavia daalt het gordijn over zijn deelname aan de Anglo-Boerenoorlog. Het is slechts eenmaal opgehaald, toen hij in 1938 op een formulier tamelijk uitvoerige inlichtingen naar de Unieregering stuurde om de Dekoratatie voor trouwe dienst 1899–1902 te mogen ontvangen. Hij heeft dit ereteken gekregen, maar het is tijdens de Japanse bezetting van Nederlands Oost-Indië verloren gegaan. Dat formulier is gelukkig in het militaire archief te Pretoria teruggevonden.

Over zijn verdere 38 levensjaren is mij niets bekend geworden. Zijn neef Niels schreef mij, dat Jules' loopbaan in het algemeen niet geslaagd mag worden genoemd. Alle drie broers Douwes Dekker hebben zich blijkbaar in Zuid-Afrika goed gewoerd, maar Jules heeft de uitzichtsloze strijd aan Boerenkant het langste moedig volgehouden en verdient daarvoor een eresaluut en ten volle de door hem begerde Dekoratatie.